

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та міжнародних відносин

Бакалаврська робота
Трансформація авторитарних режимів у XXI столітті: порівняльний аналіз

Виконала студентка IV курсу
Факультету історії, політології та
міжнародних відносин
Спеціальності 052 «Політологія»
Бещук Єлизавета Максимівна

Науковий керівник:
Кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Опанасюк Тетяна Анатоліївна

Рівне 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
	Error! Bookmark not defined.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ АВТОРИТАРИЗМУ.....	8
1.1. Сучасний стан наукових досліджень проблеми авторитаризму.....	8
1.2. Сутність, типологія та основні характеристики авторитарних режимів.....	12
1.3. Методологічні підходи до вивчення трансформації авторитарних систем...	19
РОЗДІЛ 2. ФАКТОРИ ТА МЕХАНІЗМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ У ХХІ СТ.....	23
2.1. Внутрішні фактори трансформації авторитарних систем.....	23
2.2. Зовнішні впливи на авторитарні режими.....	28
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ.....	32
3.1. Трансформація авторитарних режимів у пострадянських країнах.....	32
3.2. Еволюція авторитаризму в країнах Близького Сходу та у Північній Африці.....	39
3.3. Особливості трансформації авторитаризму у країнах Азії.....	46
3.4. Зміни в авторитарних режимах Латинської Америки.....	51
РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ ЕВОЛЮЦІЇ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ У ХХІ СТ.....	56
4.1. Стабільність та кризові явища в сучасних авторитарних режимах.....	56
4.2. Можливі сценарії розвитку авторитарних режимів у ХХІ столітті.....	60
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	70
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

Актуальність дослідження трансформації авторитарних режимів у ХХІ ст. зумовлена комплексністю та швидкими змінами в політичних процесах на глобальному рівні. Попри поширення демократичних цінностей та впровадження демократичних інститутів у ряді країн, авторитарні режими не тільки продовжують існувати, а й активно трансформуються, використовуючи новітні технології, інструменти політичного та економічного контролю, адаптуючи свої стратегії до змінюваних умов глобалізації. Дослідження цих трансформацій є важливим для розуміння поточної політичної ситуації в різних регіонах світу, оскільки багато авторитарних держав виявляють дивовижну стійкість і здатність до модернізації, що дає їм можливість зберігати контроль над державними інститутами та суспільством.

Сьогодні авторитарні режими розвивають нові моделі управління, поєднуючи елементи авторитаризму з елементами демократичного фасаду або гібридного правління. У таких країнах, як Китай, росія, Туреччина, Венесуела, спостерігається активне використання інструментів технологічного контролю, цензури, моніторингу громадської думки та управління через соціальні медіа. Інформаційна війна, маніпулювання засобами масової інформації, стратегічне використання «псевдodemократичних» процедур (вибори, референдуми) стали стандартною практикою для забезпечення стабільності та легітимності таких режимів. Багато сучасних авторитарних режимів застосовують подібні інструменти для обмеження політичних прав і свобод, контролю над інформаційним простором та інтеграції економічних і політичних еліт до системи влади, що забезпечує збереження політичної стабільності та управлінського контролю. Водночас трансформація цих режимів значною мірою залежить від соціально-економічної ситуації, ступеня корупції, культурних особливостей і національних традицій. Порівняльне дослідження дозволяє зрозуміти, як економічні та соціальні чинники взаємодіють з

політичними змінами, впливаючи на характер і тривалість авторитарних режимів.

Не менш важливими є зовнішні чинники, які також сприяють трансформації авторитарних режимів. Геополітичні зміни, санкції, міжнародний тиск, а також допомога міжнародних організацій чи держав можуть мати суттєвий вплив на стійкість чи трансформацію авторитарних режимів. У деяких випадках міжнародна ізоляція може посилювати внутрішні проблеми в країні, в той час як у інших ситуаціях зовнішній тиск може стимулювати зміни, примушуючи режим до реформ чи підвищуючи його легітимність через «перемогу» в міжнародних суперечках.

Крім того, вивчення цього питання дозволяє також прогнозувати майбутнє політичних змін, що можуть відбутися в різних країнах, особливо в тих, де спостерігаються ознаки нестабільності або наявність зовнішнього тиску. Наприклад, відомо, що в умовах економічної кризи або високої соціальної напруги авторитарні режими можуть стикатися з серйозними проблемами, які призводять до внутрішніх протестів або навіть до зміни політичної влади. Таким чином, дослідження трансформації авторитарних режимів у XXI ст. не лише сприяє розумінню сучасних політичних процесів, але й допомагає розробити стратегії для ефективного сприяння демократичним змінам, підтримки прав людини та створення умов для стабільного і справедливого розвитку в глобальному політичному контексті.

Мета дослідження – проаналізувати особливості трансформації авторитарних режимів у XXI столітті шляхом порівняльного аналізу різних авторитарних систем, визначити основні тенденції, чинники та наслідки цих трансформацій, а також з'ясувати, як змінюється природа авторитаризму в сучасному глобалізованому світі.

Завдання дослідження:

- вивчити сучасний стан наукових досліджень проблеми авторитаризму;
- охарактеризувати сутність, типологію та ключові риси авторитарних політичних режимів;

- проаналізувати методологічні підходи до дослідження трансформації авторитарних систем;
- визначити внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на зміну авторитарних режимів у ХХІ ст.;
- здійснити порівняльний аналіз трансформаційних процесів у авторитарних державах різних регіонів світу (пострадянський простір, Близький Схід і Північна Африка, Азія, Латинська Америка);
- оцінити перспективи подальшої трансформації сучасних авторитарних режимів.

Об'єкт дослідження – авторитарні політичні режими у сучасному світі.

Предмет дослідження – процеси трансформації авторитарних режимів у ХХІ ст., чинники, що зумовлюють ці трансформації, та регіональні особливості їхнього розвитку.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних політологічних методів, що забезпечили цілісне осмислення процесів трансформації авторитарних режимів у ХХІ ст. Зокрема, історико-порівняльний метод дав змогу дослідити динаміку трансформацій авторитарних режимів у різні періоди ХХІ ст., а також виявити спільні риси та відмінності в еволюції політичних систем різних країн.

Системний підхід було використано для аналізу авторитарних режимів як складних політичних утворень, що функціонують у взаємодії з економічними, соціальними та зовнішньополітичними чинниками.

Застосування інституційного методу дозволило проаналізувати роль ключових політичних інститутів – таких як правлячі партії, силові структури, бюрократія та ЗМІ – у забезпеченні стабільності або трансформації авторитарних режимів.

Для дослідження офіційної політичної риторики, програмних документів, конституційних змін та інших текстових джерел, що відображають політичну еволюцію авторитарних режимів застосовувався контент-аналіз.

Метод прогнозування дав змогу сформулювати потенційні сценарії подальшого розвитку авторитарних систем з урахуванням сучасних глобальних і регіональних тенденцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у системному підході до аналізу трансформації авторитарних режимів у ХХІ ст. з урахуванням сучасних політичних реалій та регіональних особливостей.

1. Уточнено зміст поняття авторитаризму та його сучасних форм, зокрема, проаналізовано феномен неоавторитаризму як адаптивного типу політичного режиму в сучасних умовах глобалізації та технологічного розвитку.

2. Запропоновано авторську інтерпретацію чинників внутрішнього та зовнішнього впливу на трансформаційні процеси в різних державах.

3. Порівняльний аналіз трансформації авторитарних режимів у різних регіонах світу дозволив виявити спільні закономірності, регіональні особливості та сценарії їх політичної еволюції.

4. Окреслено перспективи розвитку авторитарних режимів у ХХІ ст., зокрема, в контексті збереження стабільності, гібридизації та можливих демократичних зрушень.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування його результатів для аналізу трансформаційних процесів в авторитарних політичних режимах сучасності, зокрема при прогнозуванні їх подальшого розвитку, оцінці рівня стабільності та потенційних загроз демократичним інституціям. Отримані висновки можуть бути використані в діяльності державних органів, аналітичних центрів та експертного середовища, що працюють у сфері зовнішньої політики, безпеки та демократичного розвитку. Матеріали дослідження можуть також бути використані у навчальному процесі з дисциплін політологічного спрямування, таких як порівняльна політологія, політичні режими, транзитологія.

Апробація роботи. Результати дослідження були представлені та обговорені на наступних наукових заходах:

1. XIV Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії», Рівне, 21 листопада 2024 р., доповідь «Трансформація авторитарних режимів у пострадянських країнах у XXI столітті».

2. XXII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій XX-XXI століть», Хмельницький, 28 листопада 2024 р., доповідь «Україна як виклик для російського авторитаризму: історичний контекст і сучасні виклики».

3. Звітній науковій конференції викладачів, співробітників і здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету за 2024 рік, Рівне, 15-16 травня 2025 р., доповідь «Гібридні режими: межа між демократією та авторитаризмом у пострадянському просторі».

4. Результати дослідження були представлені у науковій статті «Трансформація авторитарних режимів у пострадянських країнах у XXI ст.», опублікованій у збірнику наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» Випуск 36, 2024 р. С. 152-158.

У процесі підготовки публікацій було отримано цінні знання, що сприяло поглибленню аналізу досліджуваної проблеми та вдосконаленню висновків бакалаврської роботи. Результати дослідження отримали позитивну оцінку.

Структура та зміст. Дана робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ АВТОРИТАРИЗМУ

1.1. Сучасний стан наукових досліджень проблеми авторитаризму

Проблематика авторитаризму посідає центральне місце в сучасній політичній науці, особливо з огляду на глобальні тенденції демократичної рецесії, поширення автократичних практик та посилення неліберальних курсів у низці держав. Авторитаризм, як форма політичного режиму, що характеризується концентрацією влади в руках однієї особи або вузької еліти, обмеженням політичного плюралізму й громадянських свобод, залишається об'єктом інтенсивного міждисциплінарного аналізу в межах політології, соціології, історичних і міжнародних досліджень.

Міжнародна Енциклопедія Політичної Науки зазначає, що одним із основних теоретиків авторитарних режимів є американський політолог Х. Лінц [1, с. 108]. У своїй публікації «Тоталітарні та авторитарні режими» (ориг. англ. «Totalitarian and Authoritarian Regimes») він визначає три основні ознаки авторитаризму. Перша з них – обмежений плюралізм: «Це може бути досягнуто за допомогою законів або фактично, з різною суворістю, стосуватися певних політичних груп або ширших верств населення. Важливо, щоб існували групи, які не створені чи не контролюються державою, хоча сама держава активно втручається в політичний процес. У деяких режимах дозволено існування обмеженої кількості незалежних груп, хоча вони підкоряються умовам, встановленим правителями» [2, с. 61-66]. Друга ознака – переважання менталітету над ідеологією для легітимації режиму: «Менталітет більш прив'язаний до реальності, на відміну від ідеології, яка зазвичай містить утопічні елементи. Тоталітарні системи спираються на ідеології з чіткими і закритими структурами, тоді як авторитарні режими часто використовують ментальність, що допомагає утримувати внутрішні коаліції та нейтралізувати

потенційних опонентів. Ментальність дозволяє пом'якшити розколи в коаліціях і забезпечити лояльність різних груп» [2, с. 66-72]

Авторитарні режими стикаються з проблемою мобілізації суспільних мас, оскільки відсутність ідеології позбавляє їх можливості змусити людей емоційно та психологічно ототожнювати себе з режимом. Без чітко сформульованої ідеології, спільної свідомості та уявлення про ідеальне суспільство ці режими стають менш привабливими для тих, хто шукає сенс та цінності в ідеях [2, с.66-72]. Поєднання ідей Х. Лінца, який описує структурні та інституційні риси авторитарного режиму з соціально-психологічним підходом К. Поппера дає глибше розуміння того як формуються авторитарні суспільства не лише політично, а й ментально; чому деякі суспільства виявляють більшу толерантність до автократії; як політична культура впливає на стійкість або руйнування авторитарного режиму.

У політології авторитарний режим традиційно визначається як недемократична форма правління, де громадянські права та свободи, особливо в політичній сфері, значно обмежені. Це також передбачає обмеження впливу громадян на владу, яка зосереджується в руках вузького кола осіб або однієї людини. За такого режиму часто спостерігається порушення прав людини, придушення опозиції, а представницькі органи влади можуть бути ліквідовані або стати формальними інституціями. При цьому, на відміну від тоталітарних систем, авторитарні режими зазвичай не прагнуть до радикальної перебудови суспільства, допускають певну автономію особистості в неpolітичних сферах, обмежений плюралізм в економіці, соціальній та культурній галузях, концентруючись на жорсткому політичному контролі.

Загальна характеристика авторитарних режимів полягає в тому, що вони дозволяють певне використання прав і свобод громадян, але в обмежених рамках.

Дослідники відзначають, що для країн з авторитарними режимами характерні заборони або серйозні обмеження для опозиції, ліквідація чи перетворення представницьких органів на маріонеткові, посилення ролі

виконавчої влади, зосередження управлінських повноважень у руках керівника держави чи уряду, а також посилене застосування репресій щодо опозиції [3, с. 181-182]. Подібні риси авторитаризму підкреслюють й інші автори [4, с. 250; 5, с. 63].

М. Шабанов зазначає, що особливістю авторитарного режиму є персональна влада. Харизма лідера є джерелом його легітимності, і цей лідер стає символом режиму, підтримуваним через пропаганду. Однак реальна влада може бути номінальною стосовно його оточення. Авторитаризм також часто характеризується прийняттям політичних рішень без правових підстав, коли нормативні рішення залежать від особистих рішень керівництва [6, с. 162-164]. В. В. Сухонос додає, що в умовах авторитаризму може існувати обмежений плюралізм, але всі партії повинні підкорятися лінії правлячої сили, інакше вони можуть бути заборонені [7, с. 34-36].

Як зазначає Є. Афонін, «авторитаризм не є випадковим явищем, він виникає в результаті логіки розвитку суспільно-політичних процесів і є одним з можливих результатів цього розвитку. Зрозуміти його корені можна лише, вивчаючи стан громадянських інститутів та соціально-політичну ситуацію» [8, с. 33].

Підходи до визначення та класифікації гібридних режимів демонструють складність типології урядів, які мають як демократичні, так і авторитарні характеристики. Концепція авторитаризму має довгу історію, і з часом були розроблені різні типології для класифікації авторитарних режимів. Основною метою цих типологій є визначення спільних рис, таких як спадковість, військове чи однопартійне правління. Перші спроби концептуалізації авторитаризму зосереджувалися на виявленні мовчазної згоди, і ці ранні концепції збігалися з сучасними типологіями, що визначають спільні риси авторитарних режимів [9, с. 275].

Поняття авторитаризму змінювалося разом із розвитком самих режимів. Історичні події та глобальні політичні тенденції мали значний вплив на формування авторитарних режимів та їх концептуалізацію [10, с. 179].

Дослідники створили типології авторитарних режимів з різними ознаками, що мають чітке історичне коріння, та з різними наслідками для зміни режиму і демократизації [11, с. 149]. Більшість типологій авторитарних режимів ґрунтуються на відмінності між спадковістю, військовим або політичним правлінням однієї організації, і персоналістським правлінням, де лідер контролює більшість аспектів політичного життя [3, с. 153].

Зрозуміло, що зі зміною подій і політичного ландшафту змінюється й визначення авторитаризму. Дослідження авторитаризму почали такі вчені, як К. Поппер, Ханна Арендт і Гільєрмо О'Доннелл, які аналізували події в своїх країнах, аби протистояти таким тенденціям [12, с. 16].

Складність авторитарних систем виявляється через розуміння, що не всі механізми контролю або управління можна віднести до однієї категорії авторитаризму. Як підкреслює М. Гласіус, важливо розрізняти авторитарні та неліберальні практики, адже це допомагає зрозуміти природу влади в різних режимах. Авторитаризм зазвичай означає концентрацію влади в руках обраної групи, що суперечить принципам демократії. Однак, навіть у демократичних країнах існує постійна потреба в демократизації і пильності, щоб уникнути розмивання демократичних норм [12, с. 21].

Теоретичні підходи до авторитаризму часто обговорюються в сучасній політичній теорії. Один із підходів полягає в розрізненні авторитарних та неліберальних практик. Неліберальні практики порушують індивідуальну автономію, а авторитарні – відповідальність перед народом через секретність і придушення голосу [12, с. 51]. Теорія авторитаризму розвинулася як реакція на політичні загрози першої половини минулого століття. Класифікація авторитарних режимів може бути різною. Перші підходи визначають режими як демократичні або авторитарні залежно від наявності конкуренції в багатопартійній системі [13, с. 81]. Третій підхід виділяє гібридні режими, такі як «керований плюралізм» і «лібералізована автократія», які не можна однозначно віднести до жодної з категорій. Авторитарні практики

характеризуються відсутністю вільної конкуренції і порушенням прав людини, тоді як неліберальні порушують індивідуальну автономію і гідність.

Отже, аналіз сучасного стану наукових досліджень проблеми авторитаризму свідчить про багатовимірність і динамізм цього поняття в політичній науці. У фокусі наукового дискурсу перебувають як класичні авторитарні режими, так і новітні гібридні форми влади, що поєднують авторитарні та демократичні інститути. Значну увагу дослідники приділяють феномену неліберальної демократії, м'якої автократизації, а також способам легітимації авторитарних практик у сучасному глобалізованому світі.

1.2. Сутність, типологія та основні характеристики авторитарних режимів

Аналізуючи політичні режими, доцільно почати з визначення терміну «політичний режим». Вчені не мають єдиної думки щодо цього поняття. Представники інституційного підходу вважають, що політичний режим – це «система чи форма правління» (К. Бекстер). Неоінституціоналісти, зокрема Г. Лассуел, визначають його як спосіб організації та легітимації політичної системи. Французький дослідник М. Дюверже трактує політичний режим по-різному: в одному випадку він вважає його «структурою правління, типом людського суспільства, що відрізняє одну соціальну групу від іншої», а в іншому – як «поєднання системи партій, способу голосування, типів прийняття рішень і структур груп тиску» [14, с. 149].

О'Доннелл і Ф. Шміттер розглядають політичний режим як сукупність структур суспільства, які визначають форми доступу до ключових урядових посад. Аналізуючи основні складові авторитарних режимів, теоретики виявили складну взаємодію стратегій, які уряди використовують для збереження своєї

влади. Одним із ключових аспектів є розуміння того, що виживання таких режимів залежить не лише від використання сили чи ідеологічних переконань, а й від здатності створювати враження компетентності серед громадян [15, с. 123]. Сприйняття громадськістю компетентності диктатора формується через різні сигнали, такі як рівень життя, державна пропаганда та повідомлення, які розповсюджує еліта, іноді через незалежні медіа. Цей образ компетентності є важливим і може зміцнювати репутацію диктатора, особливо якщо режим здатен пережити економічні труднощі без серйозних потрясінь. Стратегічне використання цензури та кооптації еліт допомагає контролювати наратив, причому ці методи доповнюють пропаганду. Однак, ці маніпуляції мають високу ціну: диктатори, які інвестують в контроль за інформацією, пропаганду та цензуру, змушені жертвувати рівнем життя громадян. Ці теоретичні підходи не тільки допомагають створити ширшу типологію авторитаризму, визнаючи його різноманітність, але й підкреслюють важливість «виборчих авторитарних» режимів [16, с. 57].

Авторитарні режими існують в умовах демократизації та лібералізації, але в більшості країн вони знаходяться поза межами цивілізаційного розвитку, де зберігаються сталі відносини «панування-підкорення», орієнтуючись на традиційний порядок, а не на національне благо. Авторитарне управління формується під впливом особистих факторів лідера, який організовує суспільні процеси відповідно до своїх переконань. У такому стилі управління головною метою є утримання особистої влади та придушення громадських протестів. Тому авторитарний режим не сприяє розвитку держави чи нації, а є проявом особистої влади однієї людини або вузького кола осіб на чолі політичної еліти. Сказати, що така еліта відсутня, неправильно, оскільки одна людина не може самотійно організувати державні процеси.

Підсумовуючи все сказане, можна визначити політичний режим як спосіб функціонування державної влади, систему методів її реалізації, що визначають відносини між владою і народом, рівень правової захищеності громадян, а також ставлення влади до правових основ своєї діяльності.

До основних критеріїв політичного режиму належать: методи здійснення влади, механізми формування влади, відносини між суспільством і владою, роль недержавних акторів, характер існуючих заборон, вплив ідеології, тип політичного лідерства, прав і свобод громадян, становище засобів масової інформації, роль політичних партій, співвідношення між законодавчою і виконавчою владою, значення органів примусу та тип політичної поведінки.

Концепція політичного режиму є важливою для розуміння функціонування державної влади, що зумовило створення різних класифікацій політичних режимів. Найпоширеніший поділ – на демократичні та недемократичні. Серед останніх виділяють авторитаризм, автократію та тоталітаризм. Американський вчений Х. Лінц запропонував типологію, в якій він виділяє п'ять типів політичних режимів: демократичний, авторитарний, тоталітарний, посттоталітарний та султаністський [2, с. 38].

Авторитаризм – це тип правління та метод управління в межах недемократичного режиму, де влада зосереджена в руках диктатора, що не обмежений законом.

Авторитарний політичний режим характеризується значним зосередженням влади в руках однієї особи (монарха, диктатора, деспота) або обмеженої групи людей, що призводить до обмеження політичних прав і свобод громадян та їх об'єднань. Влада обмежує повноваження демократичних інституцій і усуває громадян від процесу ухвалення політичних рішень. У такому режимі політичну владу здійснює конкретна особа чи група осіб, а громадяни залучаються до політичного процесу мінімально. Авторитаризм базується на беззаперечному підпорядкуванні владі і стосунках між елітою і масами, які утримуються силою, а не переконанням. Керівні кадри оновлюються через кооптацію або самопризначення, а не вибори з конкуренцією кандидатів. Зміна влади може відбутися через насильство, наприклад, державний або військовий переворот. Водночас авторитаризм не виключає певні елементи демократії, такі як вибори, обмежений плюралізм, політичні партії в парламенті. Однак ці інститути функціонують формально, а

демократичні процедури перетворюються на формальності. Режим визначає межі допустимого плюралізму, інакомислення та легальної опозиції.

Якщо говорити про авторитаризм в контексті демократичного транзиту, то він займає проміжне місце між демократичним і тоталітарним режимами. Спільними рисами з тоталітаризмом є майже необмежена влада держави, а з демократією – збереження сфери громадянського суспільства та приватного сектору в економіці. Авторитаризм можна розглядати як «компроміс» між тоталітаризмом і демократією: він ліберальніший, ніж тоталітаризм, але жорсткіший за демократичний режим.

У певних ситуаціях авторитаризм має свої переваги. Така форма влади може забезпечити політичну стабільність і мобілізувати ресурси для вирішення важливих завдань. У деяких країнах, таких як Чилі та в Південно-Східній Азії, авторитарні режими показали свою економічну ефективність і здатність вирішувати актуальні соціально-політичні проблеми. В посткомуністичних країнах авторитарні етапи правління сприяли більш успішному переходу до демократії. Деякі вчені навіть підтримують ідею, що авторитарне правління в посткомуністичних країнах може бути корисним для успішного переходу до демократії [14, с. 175].

Аналізуючи авторитарні політичні режими, Х. Лінц виділив кілька типів.

1. Військово-бюрократичний режим: цей режим характеризується залученням цивільних спеціалістів до управління, а також значною відкритістю політичної системи. При такому типі авторитаризму немає єдиної ідеології, а уряд складається з військової еліти та бюрократії. Партія може бути, але не повинна бути опозицією правлячій партії. Військово-бюрократичний режим виникає внаслідок зниження підтримки політичної системи та соціального розвитку. Такий режим формується в умовах низького рівня розвитку і слабких політичних інститутів. Прикладами є Перу, Чилі, Аргентина, Бразилія.
2. Режим корпоративного авторитаризму: зазвичай виникає в плюралістичних суспільствах з низьким рівнем політичної участі. Він

ґрунтується на системі корпоративного представництва та має єдину проурядову партію.

3. Режим дототалітарного авторитаризму: це перехідний етап до тоталітарної системи, який встановлюється після радикального падіння демократії. Такий режим має одну масову партію з єдиною ідеологією та спирається на підтримку мас. Проте протистоять цьому армія, інтелігенція і релігійні інститути.
4. Режим постколоніального авторитаризму: цей тип режиму виникає в колишніх колоніях та в країнах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Вони часто з'являються на фоні міжетнічних або громадянських конфліктів, за умов харизматичного лідера.
5. Режим расової квазідемократії: це режим, при якому важливу роль у політичному житті суспільства відіграє певна расова чи етнічна меншість. Прикладом є режим апартеїду в ПАР.
6. Посттоталітаризм: цей режим виникає після смерті харизматичного тоталітарного лідера, що призводить до послаблення державного контролю. Місце диктатора займає більш ліберальний керівник або колективне управління, що супроводжується зростанням бюрократизації та корупції.
7. Султанізм: цей режим є крайнім варіантом патріархального, спадкового панування, де влада належить «султану». Такий режим не має ідеології та плюралізму. Прикладами є правління Дювальє в Гаїті, Трухільо в Домініканській Республіці, Бокасса в Центральноафриканській Республіці [3, с. 97].

Цікавою є також типологія Л. Деймонда, який виділяє:

- 1) «Конкурентний авторитаризм»
- 2) «Виборчий авторитаризм з гегемонією». Ця типологія схожа на поділ авторитарних режимів на помірковані та жорсткі [17, с. 345].

Р. Даль виділяє кілька основних критеріїв для типології політичних режимів: конкуренція за владу та рівень залучення громадян до управління. На основі цих критеріїв він виділяє чотири типи:

- закрита гегемонія – немає конкуренції за владу, і громадяни не залучені до управління;
- відкрита гегемонія – відсутня конкуренція, але громадяни частково залучені до управління;
- змагальна олігархія – існує широка конкуренція за владу, але громадяни мало залучені до управління;
- поліархія (багатовладдя) – конкуренція за владу присутня [14, с. 38].

За авторитаризму влада зосереджена в руках одного центру, часто це харизматичний лідер або одна правляча партія, а вибори мають лише формальний характер. Опозиція виступає як обмежувач, намагаючись обмежити вплив влади, щоб не встановити повний контроль над усіма сферами життя суспільства. У таких умовах немає свободи слова, чесної та рівної конкуренції.

Існують різні підходи до визначення гібридного політичного режиму. Одним із перших це поняття використовував угорський соціолог Е. Ханкіш, позначаючи систему, що існувала в комуністичній Угорщині за правління Я. Кадара, яка поєднувала часто несумісні інституційні та ідеологічні принципи. Гібридний політичний режим можна описати як різноманітні інституціональні зміни в межах поступово трансформованого правового поля, що відбуваються без революційних методів після падіння недемократичних режимів. Найбільш актуальний підхід до цього питання запропонував український дослідник Г. Шипунов. Він трактує гібридний режим як спосіб функціонування політичної системи, що поєднує демократичні процедури та інститути з авторитарним стилем їхнього організування, а також передбачає обмежену взаємодію між владою і громадянським суспільством [18, с. 330]. Шипунов вважає, що підходи до типології гібридних режимів можна поділити на три групи.

Перша група вчених вважає, що політичні режими, які відповідають мінімуму демократії (регулярні, відносно чесні вибори), але мають порушення

прав людини і конституційних обмежень влади, слід вважати «неповними» або «обмеженими» демократіями (наприклад, Г. О'Доннелл, Ф. Закарія, В. Меркель, Р. Саква). Це поняття «демократій з прикметниками» було детально розглянуте в роботі Д. Коллієра та С. Левіцкі.

Друга група вчених відкидає ідею використання терміну «демократія» для опису гібридних режимів, навіть із прикметниками, такими як «дефектна» чи «неліберальна». Вони пропонують розглядати ці режими як новий вид лібералізованого або демократизованого авторитаризму (М. Оттауей, Ф. Роедер, Л. Вей).

Третя група дослідників вважає, що гібридні режими є не статичними, а розвиваються в напрямку повноцінної демократії або авторитаризму. Представники цієї групи (Х. Балзер, Т. Карозерс) відмовляються від використання термінів «авторитаризм» або «демократія» для опису цих режимів, пропонуючи інші визначення, такі як «керований плюралізм» або «домінуюча влада» [18, с. 329].

Значний внесок у дослідження авторитаризму в рамках транзитології зробив С. Хантінгтон, який виокремлює різні моделі переходу від недемократичних режимів до демократії [19, с. 19].

Цікава типологія процесів трансформації політичних режимів належить польському вченому Є. Вятру. Він вважає, що основним фактором зміни політичного режиму є політична боротьба та взаємодія еліт під час передачі влади. Він виділяє такі моделі переходу: 1) реформування через переговори та домовленості між елітами; 2) революція та збройне усунення влади; 3) реформування згори без переговорів; 4) розпад федеративної держави; 5) швидка капітуляція влади та перехід до реформаторів [14, с. 47].

Згідно з концепцією А. Пшеворського, яку підтримують інші дослідники, перехід до демократії можна поділити на дві основні фази: 1) лібералізація, 2) демократизація. У разі гібридного політичного режиму, де поєднуються елементи авторитаризму, процес демократизації залишатиметься під контролем

верхівки влади. Хоча деякі демократичні принципи дотримуються, права та свободи громадян часто порушуються [20, с. 109].

У сучасному світі можна спостерігати тенденцію до трансформації авторитарних режимів у гібридні. Типологія політичних режимів має важливе значення, адже чітке розуміння режиму держави дозволяє визначити не лише її політичний стан, але й напрямок розвитку.

1.3. Методологічні підходи до вивчення трансформації авторитарних систем

Методологія вивчення сучасного авторитарного режиму в межах політичної науки потребує індивідуального підходу до вибору методів дослідження. Використання спеціалізованих підходів із суміжних наук значно розширює методологічний інструментарій конституційного права, дозволяючи глибше аналізувати складний і багатовимірний феномен авторитаризму.

Міждисциплінарний підхід у таких дослідженнях свідчить про те, що сучасні авторитарні режими є об'єктом вивчення не лише політичної науки, а й теорії держави та права, соціології, міжнародних відносин. Об'єднання досягнень цих наукових сфер дає змогу отримати цілісне уявлення про природу авторитаризму та його сучасні прояви. Комплексний підхід не виключає використання інших методів, а навпаки, інтегрує їх для формування нових синтезованих підходів.

Для аналізу особливостей авторитарних режимів у сучасних державах широко застосовується емпіричний аналіз, а кейс-метод дозволяє досліджувати конкретні держави в реальному часі. Формалізація як загальнологічний метод дає змогу представити знання про авторитарний режим, що сприяє більш

точному розумінню результатів і допомагає уникнути критики з боку як правознавців, так і політологів.

Емпіричні методи спостереження та моніторингу дозволяють постійно відстежувати політико-правові процеси, конституційні зміни та трансформації у сучасних авторитарних системах. Крім того, якісний і кількісний контент-аналізи є корисними у випадках, коли необхідно розмежувати різні типи авторитарних режимів. Вони також допомагають аналізувати конституції автократичних держав, визначаючи механізми та принципи, які або підтримують авторитаризм, або створюють ілюзію демократії.

Дослідження сучасних авторитарних режимів здійснюється шляхом групування та класифікації за спільними критеріями та ознаками. Наприклад, пострадянські автократії об'єднані спільним історичним минулим у складі СРСР, що сприяло формуванню стійких правових і конституційних традицій, які гальмують демократичні процеси та сприяють взаємній підтримці в наддержавних об'єднаннях. Під час класифікації автократій використовується метод аналогій, що дозволяє встановити еквівалентність між окремими авторитарними режимами [21, с. 45].

Ключовим підходом у вивченні авторитарного режиму є системний, який розглядає його як динамічну систему, що постійно розвивається, змінюється та еволюціонує. Такий підхід дозволяє враховувати його перехідний характер, на що звертає увагу транзитологія. У цьому контексті політичний режим можна визначити як сукупність засобів здійснення влади, що відображають особливості взаємовідносин між громадянами та державою, або як систему владно-політичних відносин, методів реалізації державної влади та форм її взаємодії з суспільством.

Системний підхід може охоплювати не лише створення методологічної моделі авторитарного режиму, а й його аналіз через декомпозицію. Дослідники мають різні погляди на політичний режим як систему в її класичному розумінні, оскільки сам режим відіграє роль стабілізатора політико-правової системи, впорядковуючи її елементи та структуру [22, с. 39]. Хоча авторитарні режими

ефективніше підтримують стабільність у короткостроковій перспективі, у довготривалій перспективі вони поступаються демократичним. Тому твердження про їхню стабільність слід перевіряти через аналіз конституційної природи та впливу на політико-правову систему, застосовуючи аксіоматичний підхід.

Системний підхід у дослідженні авторитарних режимів поєднується з методом моделювання, який дозволяє вивчати не сам об'єкт напряду, а його проекцію у вигляді моделі. Це дає можливість екстраполювати отримані результати на реальні авторитарні режими.

Моделювання та екстраполяція можуть бути ефективними при вивченні конституційних особливостей авторитарних держав, які активно застосовують пропаганду та маніпуляції інформацією, статистикою й політико-правовою реальністю для приховування справжнього стану речей.

Інституційний підхід зосереджується на аналізі стійких форм організації та регулювання суспільного життя. Будь-який інститут створюється для виконання певних суспільно важливих функцій. У випадку політичного режиму – це особливий стиль або модель реалізації державної влади. Хоча в конституціях немає окремого розділу під назвою «політичний режим», норми, які регулюють владно-політичні відносини, методи здійснення влади та взаємодію держави із суспільством, формують окрему та цілісну систему.

У дослідженні авторитарних режимів широко використовуються порівняльний, порівняльно-правовий і порівняльно-історичний методи. Порівняльний метод допомагає аналізувати сучасні авторитарні режими, їхні ключові елементи – політико-правові системи, конституційні норми, рівень розвитку громадянського суспільства, особливості взаємодії громадян із державою – та визначати спільні й відмінні закономірності їхнього функціонування. Метод порівняльно-правового аналізу дозволяє політичній науці виробляти практичні рекомендації щодо вдосконалення конституційного законодавства в контексті трансформації політичного режиму певної держави [23, с. 159].

Порівняльно-історичний метод дозволяє простежити, як змінювалися сучасні авторитарні режими, аналізуючи історичний розвиток різних держав. Вивчення етапів, які проходив авторитарний політичний режим у конкретних країнах, допомагає краще зрозуміти його сутність і конституційні особливості.

Запропонована методологія дозволяє дослідити різні аспекти сучасного авторитарного політичного режиму, розглянути його як систему, правову модель або конституційно-правовий субінститут. Комплексний аналіз допомагає зрозуміти владно-політичні відносини, методи реалізації державної влади, особливості функціонування органів державної влади в умовах авторитаризму, а також вплив режиму на права і свободи громадян та його взаємодію з громадянським суспільством. Крім того, дослідження дозволяє виявити, наскільки ефективними чи, навпаки, формальними є конституційні норми, що забезпечують або приховують реальне функціонування авторитарного політичного режиму в різних країнах.

Отже, явище авторитаризму, попри його багатогранність, завжди пов'язане з обмеженням політичних прав, концентрацією влади та знеціненням демократичних інституцій. Його виникнення і розвиток зумовлені як соціально-економічними, так і політичними факторами, а сама природа авторитарної влади часто маскується під потребу стабільності та порядку. Дослідження сучасного авторитарного режиму вимагає всебічного методологічного підходу, що поєднує здобутки політичної науки а також низки суміжних дисциплін. Використання як класичних, так і сучасних методів – від системного й інституційного до порівняльного – дозволяє глибоко аналізувати природу авторитаризму, його динаміку, правову основу та вплив на суспільні процеси. Такий міждисциплінарний підхід не лише розширює наукове розуміння феномену авторитарного режиму, а й створює умови для критичного осмислення його ролі у сучасному політичному світі.

РОЗДІЛ 2. ФАКТОРИ ТА МЕХАНІЗМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ У ХХІ СТ.

2.1. Внутрішні фактори трансформації авторитарних систем

Серед головних чинників, що сприяли поширенню авторитаризму, можна виділити низьку соціально-економічну ефективність молодих демократій та відчуття незахищеності громадян, які шукають підтримки у «сильної руки». Розчарування людей у демократичних урядах призвело до втрати віри в саму демократію, що викликало нестабільність і політичні конфлікти. Водночас економічні успіхи країн з авторитарним правлінням сприяють їхній легітимації та створюють перешкоди для поширення демократії у світі.

Яскравим прикладом ефективного соціально-економічного розвитку є китайська модель, а також стрімке зростання економіки у В'єтнамі, росії та Казахстані у 2000-х роках. У росії та Казахстані зростання значною мірою було зумовлене високими цінами на нафту й газ, що робить їхній досвід неможливим для повторення в країнах, які не мають подібних ресурсів. Проте такі успіхи зміцнюють переконання, що авторитарні режими можуть забезпечити кращі умови для економічного розвитку, ніж демократія.

Ще одним важливим фактором, що впливає на трансформацію авторитарних режимів, є ментальність народу. Це спосіб мислення та сприйняття світу, який більше ґрунтується на емоціях, ніж на раціональних аргументах, і визначає спонтанні реакції людей у різних ситуаціях. Аналіз впливу ментальності на політичні процеси допомагає краще розуміти відмінності між сучасними неоавторитарними режимами. Одним із прикладів використання цього чинника на практиці є політичний курс прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана.

Варто зазначити, що авторитаризм не є природним етапом еволюції держави. Він не гарантує стабільної передачі влади, не здатен створювати нові

суспільні тенденції та не сприяє динамічному розвитку через незмінність правлячої верхівки, яка не може оперативно адаптуватися до соціальних і міжнародно-правових викликів. Водночас авторитарний режим не виникає випадково – це закономірний наслідок суспільно-політичних процесів, що відбуваються в країні. Він з'являється в моменти кризи, коли державна система потребує змін, але ці зміни відбуваються під впливом політичної еліти, а не суспільства. Політична верхівка відчуває суспільне невдоволення та реагує на нього, намагаючись зберегти контроль. Таким чином, авторитарний режим стає своєрідним компромісом між необхідністю змін та бажанням правлячої еліти утримати владу.

Авторитарний режим у державі може виникнути через низку політичних факторів, серед яких:

- Низька громадянська активність, що супроводжується конфліктами між різними соціальними групами, відсутністю спільних національних цінностей та єдиної ідеї, яка могла б стати основою державотворення.
- Вкоріненість історичних традицій управління за умов слабого рівня правової та політичної культури, коли люди не мають реальної можливості робити усвідомлений політичний вибір.
- Етнічна, культурна та релігійна неоднорідність суспільства, де існує багато дрібних політичних еліт із різними інтересами, які не мають суттєвого впливу.
- Політична криза або зростання ризиків нестабільності, що сприяє появі авторитетного лідера, здатного змінити систему влади, взяти на себе політичну відповідальність та визначити подальший розвиток держави.
- Виникнення безальтернативного лідера, який спочатку отримує популярність завдяки особистим якостям, а згодом здобуває довіру суспільства та формує власний політичний рейтинг.

Отже, авторитаризм значною мірою залежить від особистості лідера, а його характер змінюється під впливом соціально-економічних умов та політичної ситуації. Сучасні авторитарні режими мають відмінні риси

порівняно з минулими, що підтверджується прикладами таких держав, як росія, Китай, білорусь та деякі інші.

У кожному випадку причини та обґрунтування існування авторитарного режиму можуть відрізнятися, але є загальні чинники, що сприяють їхній стабільності:

- Національні та ментальні особливості народу, прагнення до стабільності, а також відсутність історичного досвіду державотворення та формування національної ідеї в контексті незалежності (білорусь).
- Домінування історичної пам'яті в системі національних цінностей, імперські традиції державного устрою, відсутність культурної та етнічної однорідності, що створює ризики сепаратизму та відродження національної ідентичності серед малих народів (росія).
- Наявність неоднорідного суспільства, яке не має демократичних традицій і сприймає їх як чужий або ворожий елемент, що суперечить сформованій політичній культурі та суспільній свідомості (Китай).

Ці фактори демонструють, що авторитаризм виступає альтернативою демократії в країнах, які не є монархіями, але прагнуть повернення до свого історичного минулого. Проте, враховуючи сучасні реалії та вплив ліберальної демократії, такі режими змушені запозичувати певні її елементи [19, с. 21-22].

У ХХІ ст.. авторитарні уряди вдосконалили методи імітації демократії. Вони проводять вибори та інші демократичні процедури, проте під суворим контролем влади, що забезпечує прогнозовані результати. ЗМІ часто перебувають під впливом уряду або його прихильників, що дає можливість маніпулювати громадською думкою та створювати ілюзію опозиції.

Поширеною практикою є обмеження діяльності громадянського суспільства – незалежних державних установ, неурядових ЗМІ та політичних партій. Формально можуть існувати такі інститути, як парламент чи судова система, проте їхня незалежність зазвичай значно обмежена, що дозволяє владі ухвалювати ключові рішення без перешкод.

Деякі авторитарні режими прагнуть міжнародного визнання, беручи участь у міжнародних організаціях і налагоджуючи економічні зв'язки. Це демонструє їхню адаптацію до сучасних політичних реалій та бажання зберегти владу, створюючи ілюзію демократичного управління як для внутрішньої, так і для міжнародної аудиторії.

Сучасні авторитарні держави активно використовують міжнародні економічні, політичні та військові зв'язки для зміцнення своєї внутрішньої стабільності та легітимності. Вони беруть участь у роботі міжнародних організацій, налагоджують стратегічні партнерства з іншими країнами, що допомагає покращити їхню міжнародну репутацію та захиститися від зовнішнього впливу. Крім того, такі режими використовують глобалізацію для розвитку економіки та збагачення правлячої еліти, залучаючи іноземні інвестиції, сучасні технології та зовнішні ресурси, що сприяє внутрішньому зміцненню. Однак інтеграція у світову систему супроводжується зовнішнім тиском, спрямованим на підтримку прав людини, демократичних реформ і міжнародних стандартів. Це може призвести до внутрішніх змін, таких як посилення громадянського суспільства чи зростання впливу опозиції, що спонукає режим до певної адаптації або модернізації. Таким чином, міжнародні відносини та глобальна інтеграція мають неоднозначний вплив на авторитарні режими у XXI ст., впливаючи на їхню стабільність, структуру та готовність до змін [20, с. 21-22].

Щоб зберегти владу та усунути загрози, авторитарні уряди застосовують широкий спектр методів, зокрема масове стеження, політичні переслідування, цензуру медіа та обмеження прав громадянського суспільства. Опозиційні партії, правозахисники та незалежні медіа часто стикаються з арештами, фінансовими санкціями, примусовими виселеннями та іншими формами репресій. Однак у цифрову епоху такі заходи можуть спричиняти протести та боротьбу за демократичні свободи. Водночас уряди використовують сучасні технології для моніторингу населення та ефективного реагування на потенційні загрози з боку опозиції. Таким чином, політичні репресії залишаються

ключовим інструментом авторитарних режимів у XXI ст., забезпечуючи їхню стабільність, пристосування до нових умов та контроль над суспільством.

У сучасних авторитарних державах технології відіграють важливу роль у підтриманні політичного контролю та внутрішньої стабільності. Влада активно застосовує масове стеження за соціальними мережами, системи відеоспостереження та цифрові механізми для відстеження дій громадян. Це дозволяє їм вчасно виявляти та нейтралізувати опозицію, аналізувати суспільні настрої та керувати інформаційними потоками, формуючи позитивний імідж влади. Новий термін «цифровий авторитаризм» набув популярності серед сучасних дослідників і охоплює різні форми обмеження цифрових прав та контролю над кіберпростором як інструменту політичного управління.

Яскравим прикладом країни, де активно розвивається цифровий авторитаризм, є Китай. «Великий китайський файрвол» (англ. *Great Firewall of China*) вже майже 20 років контролює Інтернет-простір країни, блокуючи доступ до багатьох іноземних сайтів, зокрема Facebook. Цю систему, відому також як «Золотий щит», включено до 12 ключових проєктів Китаю з розвитку електронного уряду (*e-government*). Проте під виглядом суспільного блага цифровий контроль дедалі більше охоплює всі сфери життя громадян.

Надихнувшись китайським досвідом, інші країни з авторитарними режимами також прагнуть встановити жорсткий контроль над Інтернетом. Одним із найзакритіших прикладів є Північна Корея, яка має власну ізольовану мережу.

Подібні заходи допомагають режимам зміцнити владу, знизити ризики внутрішньої нестабільності та забезпечити контроль над суспільством. Водночас вони викликають дискусії щодо обмеження приватності, свободи слова та прав людини в цифрову епоху. Це призводить до міжнародного тиску на авторитарні уряди, змушуючи їх шукати баланс між жорстким контролем та очікуваннями суспільства.

2.2. Зовнішні впливи на авторитарні режими

Зовнішні впливи на авторитарні режими є важливим аспектом, який визначає стабільність або зміну політичних систем у країнах з авторитарними урядами. Вони можуть проявлятися у вигляді економічних санкцій, дипломатичного тиску, міжнародних угод або підтримки з боку інших держав, міжнародних організацій або рухів. Такий вплив може мати як негативні, так і позитивні наслідки для цих режимів, залежно від контексту, в якому вони виникають. Проаналізуємо, як зовнішні чинники можуть сприяти зміцненню авторитарних правителів або, навпаки, сприяти їхньому падінню.

Сприятливим для авторитарних практик є зовнішній, міжнародний контекст. Репутація Заходу як захисника та ініціатора демократизації була підірвана поваленням режимів у низці країн Близького Сходу (в Афганістані, Іраку, Лівії), провідну роль у якому відігравали США. З іншого боку, терпиме ставлення західних урядів до порушення прав людини в країнах-союзниках (наприклад, у Саудівській Аравії) говорить про подвійні стандарти: принципи демократії приносяться в жертву взаємовигідній співпраці з експортерами енергетичної сировини.

Авторитарні держави становлять серйозну військову загрозу для демократичних країн Європи та Азії. У 2014 р. росія порушила міжнародні норми, анексувавши територію в Європі. Використання нею гібридної війни, яка ґрунтується на таємних операціях, дезінформації та політичному тиску, є особливо небезпечним для відкритих суспільств. Китай, хоча й діє обережніше, демонструє дедалі агресивнішу політику в Південно-Китайському морі, зокрема мілітаризує штучно створені острови, ігнорує міжнародний арбітраж і загострює прикордонні суперечки з Індією.

Загроза, яку створюють авторитарні режими, спостерігається вже тривалий час. Після завершення Холодної війни росія та Китай демонструють невдоволення західним порядком, прагнуть утвердитися як великі держави та остерігаються впливу Заходу. Це пояснюється природою їхніх політичних

систем. Дослідження свідчать, що демократії загалом підтримують мирніші відносини між собою, ніж з авторитарними державами, які часто проявляють більшу агресію. Крім того, серед країн, що підписали міжнародні угоди про закони війни, саме демократії частіше дотримуються цих норм [24, с. 560].

Хоча військові загрози є найрадикальнішою формою тиску, авторитарні країни також використовують політичний та економічний примус, щоб впливати на демократичні держави. Вони застосовують санкції чи економічну ізоляцію для досягнення своїх цілей. Наприклад, Китай запровадив ембарго проти Норвегії після присудження Нобелівської премії миру дисиденту у 2010 р. Водночас усі країни використовують примус, зокрема Захід запровадив санкції проти Ірану та росії. Однак автократії роблять це переважно для захисту власної влади та розширення сфер впливу, що сприяє підризу демократії в інших країнах [25, с. 12].

Крім економічного та політичного тиску, авторитарні держави застосовують ще більш витончені методи впливу, змінюючи інформаційний простір демократичних країн на свою користь. Одна з тактик – формування позитивного іміджу через фінансування освітніх та дослідницьких установ або активне лобіювання політичних еліт. Інший спосіб – тиск на незалежні медіа, водночас підтримка лояльних видань. Також активно розвиваються альтернативні медіаплатформи, що поширюють пропаганду та дезінформацію [16, с. 59].

Оскільки демократії за своєю природою відкриті, вони особливо вразливі до таких інформаційних атак. Це не лише викривляє суспільні дискусії щодо відповідних заходів, а й підриває довіру до інформації та об'єктивної правди, що є критично важливим для функціонування демократичних інститутів. Такі кампанії погіршують і без того низький рівень довіри до медіа: у США він становить менш ніж 30%, у Великій Британії – 34%, у Франції – 30% [26]. росія активно використовує державні медіа для поширення дезінформації про свої військові та приховані операції, що є одним із найяскравіших прикладів такого впливу.

Навіть менші авторитарні режими можуть здійснювати значний вплив у своїх регіонах. Наприклад, союзники прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана інвестували в медіа сусідніх країн, зокрема Словенії, щоб підтримувати прорежимних кандидатів.

Авторитарні режими пропонують світові політичну альтернативу ліберальним демократіям, наголошуючи на нібито слабких сторонах відкритих суспільств. Президент Китаю Сі Цзіньпін на 19-му з'їзді Комуністичної партії заявив, що Китай є новим варіантом для країн, які прагнуть швидкого розвитку, зберігаючи незалежність. У порівнянні з економічними труднощами та політичною нестабільністю Заходу, китайська модель авторитарного капіталізму ускладнює поширення демократичних цінностей у країнах, що розвиваються, та сприяє розчаруванню в західному порядку. Водночас російська модель особистої влади, націоналізму та захисту так званих традиційних цінностей приваблює політиків у Європі та за її межами.

Відхід від демократичних принципів серед країн, що належать до демократичного табору, створює серйозні виклики. Останніми роками такі тенденції спостерігаються у Польщі та Угорщині, де уряди обмежують свободу слова, підривають верховенство права, послаблюють механізми стримувань і противаг та маргіналізують певні групи населення. Подібні процеси відбуваються і на Західних Балканах, що викликає занепокоєння в контексті можливого розширення ЄС.

Цей відкат від демократичних стандартів має три ключові наслідки. По-перше, він підриває авторитет Європейського Союзу як носія демократичних цінностей, що впливає на його сприйняття як у середині ЄС, так і серед країн-кандидатів чи партнерів. По-друге, це сприяє поширенню популістських і націоналістичних ідей, які замість ліберальної співпраці роблять акцент на конкуренції та двосторонніх домовленостях. По-третє, неліберальні лідери таких країн, як Польща, Угорщина, Італія, Австрія, а також США, можуть підтримувати авторитарні режими, що ускладнює узгоджену відповідь Заходу. Наприклад, Угорщина була єдиною країною, яка уникла критики ініціативи

Китаю «Один пояс, один шлях» у 2017 р. та заблокувала спільну заяву ЄС щодо ситуації в Південно-Китайському морі у 2016 р.

Зовнішні впливи на авторитарні режими можуть бути як каталізатором змін, так і чинником, що зберігає стабільність таких урядів. Взаємодія з міжнародними акторами, через економічні, політичні чи культурні канали, здатна суттєво змінити політичну ситуацію в авторитарних країнах. Водночас, зовнішній тиск чи підтримка можуть посилювати репресивні практики, сприяючи затриманню демократичних реформ. Тому роль зовнішніх впливів є багатогранною і залежить від специфічних обставин кожного окремого випадку.

Тож якщо підвести підсумок, авторитаризм у XXI столітті не зникає, а трансформується в адаптивну модель управління, що відповідає на глобальні виклики та запити на стабільність. Його привабливість посилюється кризою довіри до демократій і прикладами економічного успіху деяких автократій. Сучасні режими імітують демократичність, використовуючи цифрові технології для контролю та пропаганди. Водночас авторитаризм – це не стабільне рішення, а тимчасовий компроміс, який зіштовхується з внутрішніми й зовнішніми викликами. Його майбутнє залежить від здатності адаптуватися та від загального розвитку глобального демократичного ландшафту.

Зовнішні впливи відіграють вирішальну роль у формуванні динаміки авторитарних режимів: вони можуть як сприяти їхній стабілізації, так і підштовхувати до змін. Економічні санкції, дипломатичний тиск, інформаційна війна та підтримка з боку міжнародних акторів впливають на легітимність і життєздатність таких урядів. Водночас подвійні стандарти з боку демократичних країн та активна зовнішня політика самих авторитарних держав ускладнюють боротьбу за демократичні цінності у світі. Отже, ефективність впливу залежить від послідовності, контексту та готовності міжнародної спільноти до узгоджених дій.

РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ

3.1. Трансформація авторитарних режимів у пострадянських країнах

Після розпаду Радянського Союзу у 1991 р. новоутворені незалежні держави постали перед завданням формування національних політичних систем. У переважній більшості випадків цей процес супроводжувався не переходом до повноцінної демократії, а встановленням або збереженням авторитарних практик, що адаптувалися до нових історичних умов. Пострадянський простір виявився регіоном, де політична трансформація набула гібридних форм, поєднуючи елементи демократії з автократичним керуванням.

Однією з ключових пострадянських держав є росія. Після розпаду Радянського Союзу рф формально перейшла до демократичного устрою, заснувавши систему політичного представництва, виборів, поділу влад і плюралізму. У перші роки після 1991 р. відбулося створення низки демократичних інститутів, зокрема Конституційного суду, двопалатного парламенту, а також механізмів виборності органів влади на різних рівнях. Однак уже наприкінці 1990-х років стали помітними ознаки ерозії демократичних норм. Цей процес набув системного характеру після приходу до влади путіна у 2000 р.

Одним із перших кроків нового політичного курсу стала централізація виконавчої влади, що реалізовувалася через побудову так званої «вертикалі влади». Ця модель передбачала різке скорочення автономії суб'єктів федерації, зокрема через ліквідацію прямих виборів губернаторів у 2004 р. та посилення контролю з боку федерального центру за діяльністю регіональних органів. Паралельно тривало послідовне підпорядкування інформаційного простору: незалежні мас-медіа, особливо телевізійні канали, були підпорядковані державному контролю, що перетворило їх на ефективний інструмент політичної мобілізації, маніпуляції громадською думкою та легітимації влади.

Значна увага приділялася перетворенню виборчої системи на керований механізм відтворення режиму. Через систематичні зміни у виборчому законодавстві, ускладнення реєстрації опозиційних партій, цензурування альтернативних голосів та посилення ролі адміністративного ресурсу у виборчому процесі, забезпечувався контроль за результатами голосування. Вибори втратили змагальний характер і перетворилися на формальність, яка слугує підтримці легітимності влади як у середині країни, так і на міжнародній арені.

Одночасно з цим здійснювалася інституціоналізація репресій як органічної частини державної політики. Було ухвалено низку законів, що криміналізують незалежну громадську діяльність: зокрема, закон «про іноземних агентів» створив юридичну підставу для маркування незалежних організацій та ЗМІ як таких, що становлять «загрозу національній безпеці». Закон «про небажані організації» дозволив забороняти діяльність міжнародних структур, а нові кримінальні положення легалізували переслідування за участь у мітингах, протестах або навіть за публічне висловлення критичних поглядів щодо політики влади.

Ідеологічно авторитарна трансформація супроводжувалася формуванням доктрини «суверенної демократії», яка апелювала до унікального шляху розвитку росії, її цивілізаційної відмінності та права на «особливий» тип демократії. Ця ідеологія інтегрувала риторику про національні традиції, стабільність, духовні скрепи та антизахідну мобілізацію, особливо після початку конфронтації з країнами ЄС і США.

Кульмінацією авторитарного перетворення стала повномасштабна війна росії проти України, розпочата у 2022 р. Цей крок не лише поглибив ізоляцію росії на міжнародній арені, але й став каталізатором подальшої мілітаризації політичного режиму, різкого посилення внутрішніх репресій і централізації влади. Режим остаточно набув відкрито автократичного характеру, що отримало міжнародне визнання як факт згорання демократії й утвердження політичного авторитаризму.

Під керівництвом олександра лукашенка, білорусь стала одним із найвиразніших прикладів стабільного авторитарного режиму в регіоні. Після обрання о. лукашенка президентом у 1994 р. білорусь поступово відійшла від демократичних засад, закладених у першій пострадянській Конституції. Уже в 1996 р. внаслідок конституційного референдуму було розширено повноваження президента, що дозволило сконцентрувати виконавчу, законодавчу та частково судову владу в руках однієї особи. Цей момент став інституційним переломом у бік персоналістського авторитаризму.

У наступні два десятиліття влада систематично демонтувала механізми політичної конкуренції, встановивши де-факто однопартійну систему, де парламент (Національні збори) втратив реальні повноваження, а незалежні ЗМІ та опозиційні партії були маргіналізовані. Виборчий процес втратив легітимність у міжнародних спостерігачів (ОБСЄ не визнавала результати виборів із 2000-х років), а політичні репресії стали ключовим інструментом управління.

Піком репресивної трансформації стали протести 2020 р., спричинені масовими фальсифікаціями президентських виборів. Білоруський режим перейшов до відкритого терору – масових затримань, катувань, політичних процесів проти активістів, журналістів і пересічних громадян. Ці події засвідчили остаточне закріплення білоруської моделі як репресивного авторитаризму, де держава не тільки придушує інакомислення, але й активно знищує інституційні можливості для політичної трансформації.

Після 2020 р. режим опинився в міжнародній ізоляції та повній зовнішньополітичній залежності від росії, яка гарантує його виживання в обмін на політичну лояльність та поступову втрату суверенітету [27].

Модель стабільного неоавторитаризму, що розвивався протягом трьох десятиліть завдяки поєднанню персоналістського лідерства, економічного зростання та елітного консенсусу демонструє Казахстан. За правління першого президента Нурсултана Назарбаєва (1991-2019) була сформована ефективна система патронально-клієнтських відносин, що ґрунтувалася на монополізації

ключових ресурсів, централізованому контролі над основними галузями економіки та підтримці лояльності серед політичної еліти. Така модель влади забезпечувала відносну політичну стабільність, водночас стримуючи розвиток інституційної демократії.

Політична система Назарбаєва базувалася на симуляції демократичних інститутів, зокрема через маніпулятивні виборчі практики, що унеможливлювали конкуренцію та не допускали справжньої опозиції. Контроль над інформаційним простором здійснювався через державні медіахолдинги, цензуру і репресії проти незалежних журналістів. Націоналістична риторика та апеляція до традиційних цінностей слугували важливими інструментами легітимації влади, тоді як репресивність режиму мала селективний характер: влада уникала широкомасштабного терору, натомість зосереджувалася на точковому тиску на опозиційно налаштованих осіб та організації.

У 2019 р. Назарбаєв передав владу своєму наступникові Касим-Жомарту Токаєву в межах так званого «контрольованого переходу». Попри формальні зміни в політичному дискурсі, системні засади авторитарного режиму залишилися незмінними. Заявлені реформи – такі як спроби лібералізації партійної системи, публічні слухання, нові регулювання щодо мітингів – залишаються поверховими й не трансформують фундаментальної логіки політичної влади. Події січня 2022 р., коли масові соціально-політичні протести були жорстоко придушені за участі сил ОДКБ, лише підтвердили збереження авторитарної сутності режиму, де застосування сили лишається ключовим інструментом контролю [28].

У нових умовах президент Токаєв просуває концепт «оновленого авторитаризму», що поєднує обмежені інституційні зміни з посиленням особистої влади. Така модель дозволяє створити видимість демократичного процесу, водночас зберігаючи жорстку централізацію влади та обмеження громадянських свобод. Таким чином, у Казахстані формується гібридна система легітимності, в якій авторитарна природа влади маскується під фасад процедурної демократії.

Узбекистан за часів президентства Іслама Карімова (1991-2016) поставав як один із найбільш ізольованих і жорстких авторитарних режимів на пострадянському просторі. Політична стабільність у цей період забезпечувалася завдяки поєднанню кількох ключових чинників. Передусім, формувалася сильна персоналістська влада, в межах якої президент виконував роль «батька нації» – фігури, що концентрувала у собі символічний, адміністративний та політичний авторитет. Репресивний апарат, зокрема Служба національної безпеки (СНБ), забезпечував суворий контроль над усіма сферами суспільного життя, створюючи атмосферу тотального нагляду. Влада здійснювала жорсткий контроль над релігією, намагаючись нейтралізувати потенційну ісламістську мобілізацію та запобігти радикалізації. Ідеологічна складова режиму ґрунтувалася на традиціоналізмі, що інтегрував культурні цінності, патріархальні норми та образ держави як головного гаранта стабільності та добробуту.

Після смерті Карімова у 2016 р. владу в країні перейняв Шавкат Мірзієєв, який розпочав поступовий процес часткової лібералізації. У політичному плані він ініціював реформу державного управління, зокрема через спрощення адміністративних процедур та обмеження повноважень СНБ. В економічній сфері були вжиті заходи з лібералізації, спрямовані на залучення іноземних інвестицій та модернізацію інфраструктури. В інформаційному просторі спостерігалось помірне послаблення цензури, що сприяло зростанню активності в Інтернет-середовищі, хоча без справжньої свободи слова. Крім того, відбулося звільнення частини політичних в'язнів, що дозволило режиму сформувати образ реформаторського керівництва на міжнародній арені.

Попри ці зрушення, сутнісні риси авторитарного правління залишилися незмінними. Політична конкуренція як така відсутня, а всі офіційно зареєстровані партії залишаються лояльними до чинного режиму. Опозиційні сили фактично витіснені з публічного простору та функціонують переважно в еміграції. Отже, трансформація авторитарного режиму в Узбекистані на сучасному етапі має характер авторитарної модернізації – вона не спрямована

на перехід до демократичного ладу, а радше фокусується на підвищенні ефективності функціонування політичної системи в межах збереженої авторитарної структури.

Політичний розвиток України після 1991 р. характеризується нестійким балансом між авторитарними тенденціями та демократичними проривами. На відміну від багатьох пострадянських держав, в Україні кілька разів відбувалася реальна зміна влади через вибори або масові протести. Можна виділити наступні етапи політичної еволюції в Україні:

- 1990-2004 рр. це період квазідемократичних практик із сильним впливом олігархів, слабкістю інституцій та поширенням патроналізму.

- Помаранчева революція 2004 р. як реакція суспільства на фальсифікації виборів, що стала першим масовим демократичним проривом.

- 2010-2014 рр. – характерне повернення до авторитарних тенденцій за президентства В. Януковича, концентрація влади в руках «Сім'ї», посилення тиску на опозицію та журналістів.

- Революція Гідності 2014 р. – повалення режиму Януковича та початок структурних змін, зокрема децентралізації, реформування антикорупційної політики та зміцнення громадянського суспільства.

Попри збереження олігархічного впливу та проблеми з верховенством права, Україна залишається найдемократичнішою серед пострадянських країн (за винятком Балтії). Розвинене громадянське суспільство, критичні медіа та регулярна зміна політичної еліти є запобіжниками авторитарної трансформації, навіть в умовах війни.

Отже, трансформація авторитарних режимів на пострадянському просторі має спільні риси, які дозволяють окреслити загальну логіку розвитку цих політичних систем попри їхню інституційну та культурну різноманітність. Основною ознакою таких трансформацій стало формування персоналістських режимів, у яких влада концентрується навколо однієї постаті. путін, Н. Назарбаєв, І. Карімов та Лукашенко зуміли вибудувати політичні системи, де

ключові інститути влади підпорядковувалися неформальній вертикалі, а процеси прийняття рішень були позбавлені реальної підзвітності.

Незважаючи на формальну наявність демократичних інститутів, таких як парламентські вибори, судова система та партійний плюралізм, ці механізми втратили свою автономну природу та були трансформовані у засоби легітимації режиму. Така зовнішня атрибутика демократії функціонувала як фасад, покликаний забезпечити видимість процедурної легітимності як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Особливу роль у зміцненні авторитарної влади відігравав контроль над медіапростором: інформаційна сфера поступово опинилася під повним впливом держави, що дозволило сформувати монополію на інтерпретацію реальності та маргіналізувати альтернативні джерела інформації.

Репресивний апарат зазнав інституціоналізації: відбувся перехід від масових репресій до селективного переслідування опонентів і активістів, що забезпечило підтримання контролю без надмірного застосування сили. Через закони про «іноземних агентів», «небажані організації» та криміналізацію протестної активності було створено правову рамку для системного тиску на громадянське суспільство. Це дозволило авторитарним режимам діяти в межах власного правового поля, яке підлаштоване під інтереси правлячих еліт.

Значна частина пострадянських автократій функціонує в гібридному режимному форматі, поєднуючи елементи формальної демократії з практикою політичної монополії, клієнтелізму та цензури. Ця гібридність дозволяє режимам маневрувати між зовнішніми очікуваннями щодо дотримання демократичних стандартів і внутрішньою потребою в максимальній концентрації влади. Одним із ключових засобів легітимації стає апеляція до національних традицій, цінностей або специфічних цивілізаційних моделей. Наприклад, у росії поширення набула ідея «суверенної демократії», тоді як у Казахстані офіційний дискурс акцентує на поєднанні модернізації з етнокультурною ідентичністю.

У цьому контексті особливу роль відіграє зовнішній чинник. Війна росії проти України, розпочата у 2014 р. стала каталізатором консервації авторитарних тенденцій у всьому регіоні. Вона посилила процеси централізації, ізоляції та мілітаризації державної влади, спричинила розширення функцій силових структур та легітимацію репресій як засобу забезпечення національної безпеки. Водночас окремі країни, зокрема Казахстан і Узбекистан, намагаються демонструвати помірковану відкритість, обережно модернізуючи свої політичні системи без демонтажу авторитарного ядра.

Таким чином, трансформація авторитарних режимів на пострадянському просторі є складним і динамічним процесом, що не веде до демократизації у класичному сенсі, а скоріше до формування нових, адаптованих форм автократичного правління. Ці режими демонструють здатність до адаптації, інституційної гнучкості та використання як внутрішніх ресурсів, так і зовнішньої кон'юнктури для збереження стабільності. Перспективи їхньої подальшої еволюції залежать від стійкості елітного консенсусу, здатності контролювати соціальні протести та характеру міжнародного середовища, зокрема санкційної політики й глобальної політичної динаміки.

3.2. Еволюція авторитаризму в країнах Близького Сходу та у Північній Африці

Розгляд гібридних політичних режимів варто почати з країн Близького Сходу та Північної Африки, де останніми десятиліттями відбулися значні демократичні перетворення. Однак нині у цьому регіоні спостерігається тенденція до гібридизації режимів [29]. Близький Схід і Північна Африка залишаються найменш демократичним регіоном світу: тут діють вісім жорстких і сім помірних автократій. Водночас лише дві країни мають неповні виборчі

демократії (Ірак, Ліван) і одна (Туніс) рухається в напрямку ліберальної демократії [30].

Існує три основні чинники, що сприяли закріпленню авторитаризму в регіоні:

1. Надмірність природних ресурсів, особливо в країнах Перської затоки, дозволила правлячим елітам зберігати владу і придушувати політичний протест.
2. Револьюційні рухи проти європейського колоніалізму та монархій у 1950-1970-х рр. (Алжир, Єгипет, Іран, Ірак, Лівія, Туніс) привели до влади військових лідерів, які згодом легітимізували свою владу через конфлікти з Ізраїлем та внутрішні ісламістські загрози.
3. Особливе трактування ролі релігії надало королівським родинам Йорданії, Марокко (які вважають себе нащадками Пророка Мухаммеда) і Саудівської Аравії (як хранителям святих місць Мекки і Медини) майже абсолютну владу.

Через це демократичні зміни у регіоні були незначними і тривали десятиліттями. Невеликі спроби реформ на початку 2000-х, під тиском США та ЄС, не призвели до істотних результатів. Навпаки, вони часто використовувалися правителями для зміцнення своєї влади. У той період багато країн перетворилися на «фасадні демократії», зберігаючи авторитарний зміст свого правління. Західні держави фактично змирилися з цим як із ціною за стабільність і безпеку в регіоні.

Опір демократизації в цьому регіоні тривав десятиліттями. Незначні зміни, спричинені на початку 2000-х років, здебільшого через тиск США і ЄС, не призвели до значних демократичних перетворень, а часто використовувались правителями для зміцнення їхнього лідерства. Багато країн цього регіону перетворилися на «фасадні демократії», зберігаючи при цьому автократичні засади. Реальних змін не сталося, і західні держави визнали це як необхідну плату за безпеку в регіоні.

Ці обставини викликали велику здивованість як всередині регіону, так і за його межами, коли в 2011 р. масові протести призвели до усунення довготривалих диктаторів, таких як Бен Алі, Хосні Мубарак, Муаммар Каддафі та Алі А. Салех. Однак демократичні зміни після цих переворотів були дуже неоднозначні: з 2012 по 2014 рік ситуація в регіоні в цілому покращилася.

Після арабської весни лише Туніс було внесено до списку країн, що рухаються до демократії. Алжир, Єгипет і Лівія досягли певного прогресу, але їхні політичні системи ще не відповідають мінімальним стандартам у праві громадян, тому вони залишаються в групі «помірних автократій». Незначні покращення були припинені значними погіршеннями в Бахреїні, Омані, Судані, Сирії та Ємені, останні дві країни зараз відносяться до держав з невдалою трансформацією [31].

Повстання 2011 р. призвели до суперечливих наслідків для Близького Сходу і Північної Африки. Єгипет, Лівія та Туніс досягли значних успіхів у політичній участі громадян, але меншою мірою в забезпеченні верховенства права. Це зокрема відбулося в Єгипті, де погіршення ситуації пояснювалось боротьбою з тероризмом, а в Лівії – через розпад державності після падіння Муаммара Каддафі. Спочатку в 2011-2012 рр. сподівання були високими, але ці надії не виправдалися.

Тим часом, повстання призвели до погіршення ситуації в країнах, де уряди успішно боролися з протестувальниками. Невдачі були найяскравіше виражені в Бахреїні, Сирії та Ємені, де, незважаючи на зміни президентів у 2012 р., ситуація з верховенством права погіршилась. Єдиним винятком залишився Кувейт, який підтримує високий рівень захисту прав, але все ж залишаються автократичною державою [30].

Аналізуючи сучасні тенденції в політичній трансформації регіону, варто почати з рівня політичної участі. Вибори відіграють важливу роль лише в Лівані та Тунісі. У регіоні все ще поширені маніпуляції з голосами, недобросовісна агітація та шахрайство з бюлетенями.

Хоча в Лівії в 2012 р. пройшли вільні, справедливі та добре організовані вибори, у 2014 р. вибори до Установчих зборів та парламенту мали явку менше 15% . В Іраку з 2007 р. проводяться вільні та справедливі вибори, але останнім часом ситуація погіршилася. У деяких монархіях Перської затоки (Оман, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ) вибори проводяться лише на муніципальному рівні, через що на національному рівні немає демократичної легітимності. В Єгипті вибори 2014 р., на яких був обраний президент Абдель Фаттах аль-Сісі, не відповідали навіть основним стандартам вільних і справедливих виборів. Парламентські вибори мали відбутися восени 2014 р., але уряд постійно відкладав дату.

Політична участь у регіоні значно знижена через порушення громадянських та політичних прав. Наприклад, в Алжирі, Єгипті та Сирії права на свободу об'єднань і зборів порушувалися десятиліттями і були скасовані лише після арабської весни. В Єгипті після повалення президента Мурсі у 2011 р. влада ввела комендантську годину, що ускладнило діяльність громадських об'єднань. У країнах Перської затоки, включаючи Іран, суворо обмежено право на зібрання та об'єднання. Ліван зберіг свої ліберальні закони щодо цих прав, попри війни та конфлікти. В Лівії після повалення режиму Каддафі обмеження на зібрання були скасовані, проте країна майже потрапила в анархію через втрату контролю центральним урядом.

Щодо свободи медіа, після реформ і приватизації каналів, журналісти часто стикаються з перешкодами та ризикують потрапити до в'язниці. Громадянські війни та злочинні угруповання зробили Ірак, Лівію, Сирію та Ємен небезпечними для журналістів [30]. У країнах регіону порушується свобода політичних висловлювань, зокрема, в Єгипті, де заборонено критикувати уряд або підтримувати Мусульманське Братство. В Ірані після виборів президента Хасана Рухані були певні позитивні зрушення, але вимоги щодо свободи ЗМІ і легалізації Twitter і Facebook залишилися без відповіді.

Демократичний розподіл влади, необхідний для стабільної політичної системи, часто затримується через зосередження влади в руках виконавчої

гілки. Це може бути як в межах конституції (особливо в монархіях), так і через порушення її принципів. Парламенти мають значний контроль лише в Іраку, Кувейті, Лівані та Тунісі. Проблема посилюється через вплив впливових сімей і кланів, які контролюють політику та бізнес, що поширене не тільки в монархіях Перської затоки, але й в Алжирі, Марокко та інших країнах. В Ірані, наприклад, Аятолла Хаменеї та його Рада Вартових діють без жодних обмежень з боку інших інститутів [30]. Таким чином, розподіл повноважень між урядом і парламентом часто стає лише формальним, навіть якщо парламент зміг домогтися відставки деяких міністрів.

Судова влада в регіоні також не підтримує принцип верховенства права. Ліванська судова система має певну незалежність, хоча і тут є політичне втручання і конфесійні квоти. В Йорданії судді мають певну свободу дій, але їх рішення часто залежать від політики монарха. В нових конституціях Єгипту і Тунісу є гарантії незалежності судів, але суди Єгипту стали частиною переслідування членів Мусульманського братства, тоді як в Тунісі ситуація залишається позитивною [30]. В інших країнах суди підтримують автократичні режими і часто ігнорують етичні стандарти.

Громадянські права в регіоні погано захищені. Особливо тривожною є ситуація в Судані, де тривають конфлікти в Дарфурі та на кордонах з Південним Суданом, що призводить до порушення прав, зокрема жінок. В інших країнах, таких як Лівія, Сирія і Ємен, жінки також стикаються з дискримінацією, включаючи обмеження прав у сімейному праві. У той час як жінки з вищих соціальних класів можуть отримати вищу освіту та займати політичні чи бізнесові позиції, більшість жінок з нижчих класів позбавлені таких можливостей і змушені слідувати рішенням чоловіків. Протести в багатьох країнах, включаючи Бахрейн, Єгипет, Іран і Саудівську Аравію, часто супроводжуються насильством з боку держави, а затриманих часто катують і позбавляють права на юридичну допомогу, хоча це закріплено в законах і конституціях.

Щодо політичної та соціальної інтеграції, партійні системи в більшості країн Близького Сходу та Північної Африки розвинені слабо. У Лівані партійна система в основному відображає кланову структуру, що має суттєві недоліки. В Єгипті та Сирії державні партії домінують і позбавляють опозицію ресурсів, в той час як багатопартійна система існує лише теоретично. У Єгипті, заборона на діяльність Націонал-демократичної партії Мубарака та партії Свободи і Справедливості Мусульманського братства повністю виключила ці потужні партії з політичного процесу.

Незважаючи на схожі історичні обставини, Туніс досяг значного успіху в створенні партійної системи, яка пропонує реальний політичний вибір, де партії з різними поглядами змагалися за голоси виборців під час парламентських виборів 2014 р. Водночас в деяких країнах Перської затоки, таких як Оман, Катар, Саудівська Аравія та ОАЕ, політичні партії не дозволяються. У цих країнах громадяни мають змогу організовуватися в групи, але законодавчі обмеження зазвичай не дають можливості створювати справжні впливові організації громадянського суспільства. Хоча в деяких країнах НУО існують у великій кількості, вони часто не мають належного фінансування. У Лівані, наприклад, більшість груп інтересів є відображенням міжкланових поділів, а в Алжирі, Єгипті, Йорданії та Марокко НУО часто контролюються державою. Незалежні групи можуть розглядатися як загроза владі, особливо після того, як ісламістські організації здобули соціальну підтримку завдяки таким групам.

Щодо монархій, які не залежать від нафти і не зазнали значних змін після 2011 р., такими є Йорданія та Марокко. Вони є стабільними, але їх ситуація не є ані особливо поганою, ані надзвичайно хорошою.

Всі країни регіону, за винятком демократичного Лівану, страждають від недостатнього розвитку верховенства права. Арабська весна принесла певні покращення у політичних правах у Північній Африці, починаючи з Алжиру, але навіть там верховенство права все ще має значні недоліки. Тому в майбутньому основна увага повинна бути звернена не тільки на політичні процеси, а й на

захист громадянських прав і забезпечення належного функціонування судових органів.

У підсумку, еволюція авторитаризму в країнах Близького Сходу та Північної Африки є надзвичайно складним процесом, що охоплює численні історичні, соціально-економічні та політичні фактори. Протягом століть ці країни переживали зміну політичних режимів, від колоніальних структур до сучасних авторитарних режимів, які часто мали на меті стабілізацію та зміцнення державної влади в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів.

Перші етапи розвитку авторитаризму в регіоні пов'язані з післяколоніальним періодом і спробами встановити незалежні держави. У цей період спостерігалася поява лідерів, які використовували популістські ідеї та націоналізм, щоб обґрунтувати свою владу, проте ці системи часто обмежували політичні свободи та права громадян. У 1950-70-х роках багато країн регіону пережили соціалістичні хвилі, що призвело до встановлення більш жорстких авторитарних режимів, таких як ті, що очолювали Насер в Єгипті чи Каддафі в Лівії. Проте ці режими, хоч і обіцяли економічне покращення та соціальну справедливість, не змогли забезпечити демократичні процеси та стали причиною широкого політичного і соціального контролю.

Важливим моментом в історії авторитаризму в регіоні стала Арабська весна, яка продемонструвала народне бажання змін, боротьбу за демократичні цінності та відмову від старих диктаторських режимів. Проте більшість із цих революційних зрушень не призвели до тривалих демократій, а натомість породили нові форми авторитаризму, а інколи й громадянські війни. Цей період показав, що хоча народи можуть встати проти тиранії, побудова демократичних інститутів є складним і тривалим процесом.

Сьогодні в багатьох країнах Близького Сходу та Північної Африки авторитаризм залишається стабільним елементом політичної реальності. В деяких країнах, таких як Єгипет або Сирія, нові авторитарні лідери, як аль-Сісі або аль-Асад, використовують як внутрішні, так і зовнішні ресурси для

підтримки влади, зокрема жорсткі репресії, обмеження прав і свобод громадян, а також підтримку від великих міжнародних гравців.

Причини тривалості авторитаризму в цьому регіоні варто шукати не лише в політичній спадщині та традиціях сильних лідерів, але й у глибоких соціальних та економічних проблемах. Нерівномірний економічний розвиток, високий рівень безробіття, бідність і корупція є одними з головних факторів, що підтримують стабільність авторитарних режимів. У таких умовах великі політичні групи або монархії можуть маніпулювати населенням через страх, контроль за інформацією і політичними правами.

Таким чином, авторитаризм в країнах Близького Сходу та Північної Африки є результатом складної взаємодії історичних, соціальних, економічних та політичних чинників. Хоча народи цього регіону продовжують шукати шляхи до демократичних змін, політична реальність часто демонструє, що стабільність у таких умовах часто здобувається за рахунок обмеження громадянських прав та свобод. Будівництво демократичних інститутів, зокрема в контексті постреволюційних змін, залишається величезним викликом для цих країн, що вимагає глибоких реформ, міжнародної підтримки і сильних громадянських рухів.

3.3. Особливості трансформації авторитаризму у країнах Азії

Південно-Східна Азія – це регіон, де більшість країн схилиються до авторитаризму, тоді як демократичні режими є меншістю. Здається, не існує іншого регіону, де так яскраво поєднуються авторитаризм і демократія [32, с. 260].

У ХХІ ст. авторитаризм у Південно-Східній Азії набув нових форм, адаптуючись до викликів глобалізації, цифрової трансформації, зростання громадянської активності та збереженням прагнення до політичної стабільності. У цьому контексті варто детально розглянути еволюцію політичних режимів у таких країнах, як В'єтнам, Камбоджа, М'янма, Таїланд і Сінгапур. Ці держави демонструють різні типи авторитарного правління – від однопартійних систем до гібридних режимів і військових диктатур. Водночас усі вони характеризуються тенденцією до інституційного зміцнення контролю при формальному збереженні частини демократичних механізмів.

Класичним прикладом персоналістського режиму є Індонезія часів президентства Сухарто (1967-1998). Його правління базувалося на контролі армії, бюрократії, та пригніченні опозиції. Після його відставки країна розпочала масштабну демократизацію. Конституційні реформи, децентралізація влади та відкриття політичного простору дозволили Індонезії перейти до електоральної демократії. Однак упродовж останніх років спостерігається загрозлива тенденція до консолідації влади виконавчої гілки, обмеження свободи ЗМІ та зростання ролі армії в політичному житті [33].

Таким чином, Індонезія перетворюється на гібридний режим із авторитарними рисами, зберігаючи при цьому формальні демократичні інститути.

У ХХІ ст. В'єтнам продовжив розвиток як однопартійна держава з потужним політичним контролем, який здійснює Комуністична партія. Попри економічну відкритість і інтеграцію у глобальну економіку, політична сфера залишається жорстко контрольованою. Партія ефективно усунула будь-які альтернативні центри влади, зберігаючи монополію на ключові державні функції. Стратегія В'єтнаму полягає у поєднанні ринкових реформ із політичним консерватизмом, що дозволяє режиму утримувати легітимність через забезпечення економічного зростання та зниження рівня бідності. При цьому особлива увага приділяється контролю над інформаційним простором. Режим вдосконалив цензурні інструменти, ввів обмеження в інтернеті та

здійснює моніторинг соціальних мереж. Акти протесту, журналістські розслідування та правозахисна діяльність жорстко караються. Однак, на відміну від жорстких тоталітарних систем, влада вдається до більш витончених, «м'яких» методів репресії – через юридичні механізми, адміністративний тиск і контроль доступу до економічних ресурсів.

Таким чином, авторитаризм у В'єтнамі трансформується не шляхом відмови від репресій, а через їхню модернізацію.

Камбоджа демонструє перехід від гібридного до майже повністю авторитарного персоналістського режиму. Після початку нового тисячоліття в країні зберігалися ознаки конкурентної демократії, однак протягом наступних десятиліть правляча Камбоджійська народна партія поступово демонтувала основи політичного плюралізму. Кульмінацією цього процесу стало фактичне усунення головної опозиційної сили напередодні парламентських виборів 2018 р., що перетворило виборчий процес на інструмент легітимації однопартійного правління. Центальною фігурою політичної системи став прем'єр-міністр Хун Сен, чия влада стала дедалі більш персоналізованою. У 2023 р. відбулася фактична династична передача влади – він передав пост голови уряду своєму синові, що є ознакою інституціоналізації спадкового авторитаризму. Режим активно використовує правову систему для переслідування критиків, посилює контроль над інформаційними потоками та ЗМІ. Водночас Камбоджа зберігає зовнішні ознаки демократичного ладу – наявність парламенту, виборів, формальних інститутів громадянського суспільства – однак усі вони функціонують в умовах жорсткого контролю. Така фасадна демократія забезпечує режиму можливість уникати повної ізоляції на міжнародній арені, зокрема завдяки тісним зв'язкам з Китаєм.

М'янма є прикладом глибокої кризи процесу демократизації у XXI ст. Після тривалого військового правління наприкінці 2000-х – на початку 2010-х років було проголошено курс на демократичні реформи. Були дозволені вибори, амністовані політв'язні, розширено повноваження парламенту. Однак демократизація від початку була обмеженою – армія зберігала 25% місць у

парламенті та контроль над ключовими міністерствами. У 2021 р. військові здійснили переворот, скасувавши результати виборів, на яких перемогла партія «Національна ліга за демократію». Цей крок засвідчив, що перехід до демократії був поверхневим і залежав від волі військового керівництва. Відтоді в країні триває масова кампанія репресій, переслідувань і придушення спротиву. Протестний рух переріс у збройну фазу, а М'янма фактично вступила у фазу громадянського конфлікту. Авторитаризм у М'янмі повернувся до своєї традиційної військової форми, однак у нових умовах – із масштабними цифровими технологіями контролю, обмеженням доступу до інтернету та блокуванням незалежної інформації.

Таким чином, замість еволюції авторитаризму тут спостерігається його відкат у жорстку, репресивну форму.

Політична історія Таїланду у XXI ст. відзначена постійним чергуванням фаз демократизації та авторитарного контролю. Після демократичного підйому у 2000-х роках та приходу до влади урядів, пов'язаних із Тхаксином Чинаватом, відбулися масові протести та два військові перевороти – у 2006 і 2014 роках. Армія постійно фігурує як гарант «національної стабільності», втручаючись у політичний процес і фактично диктуючи рамки дозволеного політичного дискурсу [34]. Прийнята у 2017 р. нова конституція закріпила вплив військових через призначення верхньої палати парламенту та обмеження на формування політичних коаліцій. Вибори 2019 р. були організовані під жорстким контролем, а правляча військова еліта зберегла владу в новому цивільному уряді. Водночас у країні виникає нове покоління протестного руху – молодь активно виступає за обмеження ролі монархії, реформу армії та забезпечення громадянських прав. Авторитаризм у Таїланді залишається гнучким – він здатен переходити від відкритої диктатури до гібридних форм, але армія та королівська інституція залишаються центрами стабільності й опору демократичним змінам.

Сінгапур є унікальним прикладом стабільного напівавторитарного режиму, який забезпечив економічний добробут та політичну стабільність при збереженні жорсткого контролю над політичною конкуренцією. Народна дія

партія безперервно утримує владу з 1959 р., і впродовж XXI ст. зберегла домінування навіть попри зростаючу політичну активність опозиції. Політична система побудована на поєднанні виборчого процесу з обмеженнями для опозиційних партій через адміністративні бар'єри, судове переслідування, цензуру та контроль над ЗМІ. Водночас режим уникає відкритої репресії, натомість надає пріоритет ефективному державному управлінню, професійній бюрократії та прозорості в економіці. Політична лояльність суспільства забезпечується високим рівнем життя, безпекою та доступом до якісних послуг. У XXI ст. авторитаризм у Сінгапурі трансформувався у форму «керованого плюралізму», де влада контролює політичний процес без відмови від формальних демократичних механізмів.

Отже, трансформація авторитаризму в країнах Азії є складним та багатограним процесом, який відображає унікальні політичні, соціальні, економічні та культурні умови кожної окремої країни. Південно-Східна Азія, зокрема, демонструє різноманітність у механізмах і темпах змін у політичних режимах, де авторитарні режими не лише адаптуються до сучасних вимог, але й часто знаходять нові способи зміцнення своєї влади через номінально демократичні інститути.

У XXI ст. трансформація авторитаризму в країнах Південно-Східної Азії проходить не як лінійний процес переходу до демократії, а як пристосування авторитарних режимів до нових умов – інформаційних, економічних, технологічних. Замість класичних диктатур виникають гібридні, керовані або фасадні демократії, що зберігають сутність авторитарного контролю за формального дотримання виборчих процедур і конституційних норм. Ключовими факторами стійкості авторитаризму залишаються армія, політична еліта, контроль над інформацією та зовнішня підтримка з боку авторитарних держав. Такий процес трансформації не є універсальним – кожна країна адаптує авторитаризм до власного політичного ландшафту, історії та культури, що робить Південно-Східну Азію надзвичайно важливим регіоном для вивчення сучасних форм автократичного правління.

Однією з особливостей трансформації авторитаризму в Азії є те, що авторитарні еліти зазвичай фокусуються на забезпеченні виживання режиму, що змушує їх створювати або модернізувати інститути, які, на перший погляд, виглядають демократичними, як-от вибори, політичні партії, парламентські структури. Проте ці інститути часто є лише формальними елементами, призначеними для того, щоб утримати контроль над політичною системою і не дати місця реальному народовладдю. Прикладом такої стратегії є країни, де правлячі партії чи диктатори залишаються при владі десятиліттями, не дозволяючи реальних змін у політичному процесі.

Азійські авторитарні режими часто не відповідали теорії демократизації, яка стверджує, що для успішного переходу до демократії країни повинні мати певні соціальні та економічні умови. Водночас можна спостерігати різний характер змін у різних країнах: деякі з них, як Сінгапур чи Малайзія, стабільно утримують авторитарні режими, тоді як інші, наприклад, Таїланд і Індонезія, переживають періоди глибоких економічних криз, які стають катализаторами для змін, хоча ці зміни не завжди ведуть до демократизації.

Враховуючи ці аспекти, можна зробити висновок, що трансформація авторитаризму в Азії має своєрідну специфіку, де зміни, хоча й відбуваються, але не завжди ведуть до реальної демократизації. Навпаки, багато авторитарних режимів в Азії вдаються до адаптації й модернізації своїх структур, створюючи видимість демократичних процесів, але залишаючи за собою всі важелі влади. Це свідчить про те, що демократичні перетворення в регіоні є дуже залежними від конкретних внутрішніх і міжнародних умов, а також від здатності суспільства до боротьби за реальні політичні та соціальні зміни.

3.4. Зміни в авторитарних режимах Латинської Америки

Авторитарні режими Латинської Америки, які здебільшого панували у другій половині XX ст., зазнали суттєвих змін, викликаних як внутрішніми, так

і зовнішніми факторами. Основні тенденції цих змін можна простежити через поступовий перехід до демократичних моделей правління, зростання ролі громадянського суспільства та посилення міжнародного впливу.

Військові диктатури та їх трансформація У другій половині ХХ ст. більшість країн Латинської Америки були під владою військових диктатур. Наприклад:

- У Чилі режим генерала Аугусто Піночета (1973-1990) прийшов до влади через військовий переворот, але втратив підтримку через жорстокі репресії та міжнародний тиск.
- Аргентина пережила «Брудну війну» (1976-1983), під час якої тисячі людей стали жертвами політичних переслідувань.

Згодом ці режими стикнулися з економічними кризами та масовими протестами, що змусило правлячі еліти піти на поступки.

Роль міжнародного тиску Значну роль у демократизації регіону відігравали міжнародні організації, такі як ООН, ОАД (Організація американських держав), а також економічні санкції з боку США та Європи. Як зауважує О. В. Сухонос, зовнішній тиск змушував латиноамериканські режими поступово лібералізуватися та впроваджувати реформи, спрямовані на захист прав людини [7, с. 52].

«Лівий поворот» у ХХІ ст. у відповідь на тривалу соціальну нерівність та економічні труднощі багато країн Латинської Америки на початку ХХІ ст. обрали ліві уряди: Уго Чавес у Венесуелі; Ево Моралес у Болівії; Лула да Сілва у Бразилії.

Цей «лівий поворот», як наголошує В. Космина, був реакцією на політику правих авторитарних режимів, адже нові лідери обіцяли боротися з бідністю, забезпечити соціальну справедливість та обмежити вплив транснаціональних корпорацій. Проте цей процес не завжди був мирним, оскільки популістські лідери часто стикалися з протестами опозиції та економічними труднощами [35, с. 64].

У підсумку, зміни в авторитарних режимах Латинської Америки є відображенням складного та багатогранного процесу політичного розвитку, який охоплює кілька ключових етапів, починаючи з періодів військових диктатур і закінчуючи демократичними перетвореннями. В історії цього регіону авторитарні режими мали різні форми і стратегії, але в основному вони супроводжувалися значними порушеннями прав людини, політичними репресіями та гальмуванням соціально-економічного розвитку. Однак ці режими не були сталими, і Латинська Америка пережила значні зміни, які вивели багато країн на шлях демократизації.

Перехід від авторитарних режимів до демократії, хоча й супроводжувався політичною нестабільністю, економічними труднощами та боротьбою за права людини, створив основи для розвитку інститутів громадянського суспільства та зміцнення демократичних цінностей. Важливу роль у цьому процесі відіграли масові протести, демократичні рухи та міжнародний тиск, який спонукав до проведення реформ. Відновлення демократії в країнах, таких як Аргентина, Бразилія, Чилі, Уругвай, стало важливим кроком у напрямку до зміцнення прав і свобод громадян, що дозволило цим країнам вступити на шлях стабільного розвитку, попри економічні та соціальні виклики.

Однак навіть після переходу до демократичних форм правління Латинська Америка не позбулася авторитарних тенденцій, які інколи набувають нових форм в рамках гібридних режимів. Сучасні приклади, як Венесуела, де спостерігаються порушення політичних прав і свобод, показують, що демократія в регіоні може бути вразливою до зловживань і повернення авторитарних практик, особливо за умов економічних і соціальних криз. Проте зростаюча політична свідомість, активність громадянського суспільства та міжнародний вплив продовжують бути важливими чинниками, які можуть стримувати ці тенденції.

Загалом, історія авторитаризму в Латинській Америці є свідченням того, як важко утримати стабільну демократію в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. Проте також це історія боротьби, на якій будуються нові демократичні

ідеали, і хоча певні країни все ще стикаються з авторитарними викликами, загальна тенденція вказує на те, що шлях до демократизації, хоч і не безболісний, є незворотнім для багатьох країн регіону.

У ХХІ столітті авторитарні режими в Латинській Америці зазнали суттєвих трансформацій, що зумовлені як глобальними тенденціями, так і внутрішніми соціально-політичними процесами. Однією з ключових характеристик цих змін є поява гібридних форм правління, які поєднують демократичні інститути з авторитарними практиками. Формально зберігаються вибори, наявність опозиції та механізми поділу влади, однак на практиці обмежується політична конкуренція, а демократичні інструменти використовуються для легітимації автократичного управління.

Важливою ознакою є централізація влади, що супроводжується зростанням ролі особистості лідера. Така персоналізація політики веде до послаблення незалежності державних інституцій, звуження повноважень парламенту та судової системи, а також до поступового демонтажу системи стримувань і противаг.

Популізм відіграє визначальну роль у легітимації авторитарної влади. Політичні лідери апелюють до народу, обіцяючи соціальну справедливість та боротьбу з корупцією, при цьому часто використовують антисистемну риторику та заклики до «національного суверенітету» як підставу для згортання громадянських свобод і централізації управління.

У сфері інформаційної політики спостерігається посилення контролю над засобами масової інформації. Хоча прямої цензури може не бути, влада здійснює тиск на незалежні медіа, обмежує доступ до альтернативної інформації та активно використовує цифрові платформи для поширення офіційної позиції й дискредитації опозиції.

Характерною рисою сучасних авторитарних режимів є вибіркове застосування репресій проти політичних опонентів, активістів і представників громадянського суспільства. Це відбувається не завжди через пряму силу, а за допомогою правових, адміністративних та економічних механізмів.

Виборчий процес у таких режимах зберігається, але набуває формального характеру. Влада активно маніпулює виборчим законодавством, обмежує участь опозиційних кандидатів, використовує державні ресурси у передвиборчій кампанії, забезпечуючи перевагу провладним силам.

У зовнішній політиці часто домінує риторика антиглобалізму та антиімперіалізму. Влада протиставляє себе західним демократіям, критикує міжнародні організації та налагоджує зв'язки з авторитарними або недемократичними режимами інших регіонів.

Загалом, авторитаризм у Латинській Америці у XXI ст. набув більш гнучких, адаптивних форм. Він не відмовляється від демократичної форми, але наповнює її новим змістом, що дозволяє авторитарним лідерам зберігати владу, зменшуючи пряме насильство і водночас контролюючи ключові аспекти політичного та соціального життя.

Загалом, порівняльний аналіз свідчить про те, що у XXI ст. авторитарні режими не зникають, а трансформуються та адаптуються до нових глобальних і внутрішніх умов. Замість класичних диктатур все частіше виникають гібридні форми правління, які поєднують елементи демократії з автократичними практиками. Основною метою таких трансформацій є збереження влади правлячими елітами шляхом інституційної гнучкості, контролю над інформацією та вибіркового застосування репресій. Перспективи подальшої еволюції цих режимів залежать від багатьох факторів, включаючи внутрішню політичну боротьбу, соціально-економічні умови та вплив міжнародного середовища.

РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ ЕВОЛЮЦІЇ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ У XXI СТ.

4.1. Стабільність та кризові явища в сучасних авторитарних режимах

Сучасний авторитаризм набув певних особливостей, які відрізняють його від попередніх історичних форм. Зокрема, це можна простежити на прикладі авторитарних режимів у росії, Китаї, білорусі та деяких інших сучасних державах. Водночас, у кожній країні існують свої причини та виправдання такого політичного режиму, проте можна виділити загальні тенденції, що забезпечують їхню стабільність:

- Національні та ментальні особливості народу, прагнення до стабільності, відсутність досвіду державотворення та розвитку національної ідеї в процесі становлення власної державності (білорусь).
- Домінування історичного минулого та вплив історичної свідомості на систему національних цінностей, традиція імперського мислення та відсутність культурної, релігійної, етнічної єдності, що створює ризики сепаратизму та перешкоджає розвитку національної ідентичності (росія).
- Існування неоднорідного суспільства, яке здебільшого не має традицій демократизації політичних процесів, розглядаючи їх як загрозу усталеним суспільним поглядам і цінностям, що формують політичну й правову культуру (Китай).

Ці фактори демонструють, що авторитарний режим залишається альтернативою демократичному управлінню в країнах, які не є монархіями, але схильні до відродження власного історичного минулого. В умовах сучасного світу та домінування ліберальної демократії, такі держави змушені частково переймати демократичні атрибути. При цьому більшість авторитарних країн не заявляють відкрито про свою політичну модель, а, навпаки, прагнуть позиціонувати себе як прихильників демократичних цінностей. Наприклад,

білорусь та росія офіційно декларують відданість демократії, хоча фактично мають авторитарний устрій, що спирається на репресивний апарат і потужну систему пропаганди, яка замінила державну ідеологію.

Це свідчить про те, що авторитаризм не сприймається більшістю світових держав, оскільки асоціюється з нестабільним, непрозорим та непередбачуваним розвитком соціально-економічних і політичних процесів. Переважання ліберальної демократії в економічних відносинах вказує на те, що більшість бізнес-еліт схильються до роботи в умовах демократичних режимів, де баланс політичних і економічних інтересів не залежить від волі одного лідера, а ґрунтується на поступовому, еволюційному розвитку суспільства [19, с. 21-22].

Авторитарний політичний режим має як свої переваги, так і недоліки. Його сильні сторони особливо помітні під час кризових ситуацій. Авторитарна влада здатна забезпечити громадський порядок, політичну стабільність і мобілізувати ресурси суспільства для досягнення конкретних цілей. Проте, серед недоліків такого режиму можна виділити повну залежність політики від рішень глави держави та його оточення, а також обмеження права громадян на вільне висловлення своїх політичних поглядів.

Авторитаризм займає проміжне місце між демократією і тоталітаризмом. Під впливом складного комплексу економічних, соціально-політичних, культурних та інших факторів, він зрештою може еволюціонувати як у бік демократії, так і у напрямку тоталітаризму. Наприклад, авторитарний режим Фіделя Кастро, встановлений у 1959 р. на Кубі, згодом перетворився на тоталітарний. Водночас, у таких країнах, як Чилі, Таїланд, Гаїті, Панама та деякі інші, авторитарні режими поступово наблизилися до демократичних стандартів [7, с. 108].

Моделі національного авторитаризму виникають, коли в елітних колах домінує певна національна або етнічна група. Такі режими сформувалися і в деяких країнах пострадянського простору, зокрема в Узбекистані та Казахстані. Тут простежується прагнення надати соціальні та політичні переваги

представникам однієї національної групи, що нерідко супроводжується негласною політикою витіснення інших етнічних меншин.

Корпоративні режими зосереджують владу в руках бюрократії, яка поєднує контроль над владою і власністю, впливаючи на процес прийняття рішень. Держава стає інструментом для захисту вузько групових інтересів, а економічною основою такої системи є квотування, дозвільна система реєстрації підприємств та відсутність ефективного контролю за діяльністю державних службовців. Останні, займаючись підприємницькою діяльністю всупереч законодавству, отримують значні особисті прибутки.

Стабільність та кризові явища в сучасних авторитарних режимах є складними та багатовимірними феноменами, які залежать від широкого спектра внутрішніх та зовнішніх факторів. Авторитарні режими часто демонструють певну стійкість завдяки жорсткій централізації влади, контролю над засобами масової інформації, репресивному апарату та маніпуляціям із виборчими процесами. Вони можуть створювати видимість стабільності через придушення політичної опозиції, обмеження громадянських свобод та використання пропаганди для консолідації суспільної підтримки.

Однак, незважаючи на зовнішню монолітність, такі режими мають внутрішні слабкі місця. Кризи в авторитарних системах можуть виникати через економічні труднощі, корупцію, елітні конфлікти, соціальні протести та міжнародний тиск. Відсутність механізмів мирного переходу влади робить ці режими особливо вразливими до раптових потрясінь – від масових народних повстань до переворотів всередині політичної верхівки.

Досвід багатьох сучасних авторитарних країн, зокрема в Азії, Африці та Східній Європі, демонструє, що ключовими тригерами криз стають:

- Економічний спад – коли соціальні зобов'язання держави більше не виконуються, рівень життя населення знижується, а невдоволення зростає.
- Розкол еліт – боротьба між владними угрупованнями послаблює централізований контроль.

- Зовнішній тиск – санкції, міжнародна ізоляція та підтримка опозиції з боку інших держав можуть підірвати стабільність режиму.
- Соціальні протести – накопичене невдоволення громадян часто виливається у масові демонстрації, які можуть стати каталізатором політичних змін.

Нещодавно авторитарні режими почали використовувати новий спосіб впливу на демократії через ЗМІ та соціальні мережі – ботоферми. Цими методами активно користуються китайські та російські спецслужби, які прагнуть маніпулювати громадською думкою в Інтернеті та поширювати вигідні для себе ідеї. Боти створюють акаунти, які виглядають як звичайні користувачі: вони використовують фотографії та контактні дані реальних людей, а також автоматично публікують тексти з певними хештегами або словами. Такі акаунти часто з'являються на темах, важливих для українців, де вони поширюють паніку, дезінформацію про українську та російську владу і намагаються послабити стабільність у країні. Оскільки відрізнити ботів від реальних людей складно, користувачі часто вступають з ними в суперечки, що дозволяє ботам продовжувати поширювати свої маніпуляції. російські боти активно обговорюють теми, пов'язані з військовими в Україні, намагаючись знизити повагу до колишніх солдатів, що підтверджує ефективність ботоферм у маніпулюванні громадською думкою. Китайські боти зосереджуються на підтримці китайського уряду, просуванні ідеї, що Тайвань є частиною Китаю, та на спробах розколоти західні суспільства, особливо американське, з питань таких як аборти, рух BLM, підтримка України та Ізраїлю.

Водночас, слід визнати, що деякі авторитарні режими навчилися адаптуватися до сучасних викликів, впроваджуючи гібридні методи управління – поєднання авторитарного контролю з обмеженими демократичними елементами, цифровими технологіями спостереження за населенням та вибірковими реформами, що дозволяє їм зберігати владу в довгостроковій перспективі.

Отже, стабільність авторитарних режимів – це радше ілюзія, побудована на репресіях, страху та пропаганді. Насправді ж такі режими залишаються надзвичайно крихкими, адже будь-яка серйозна криза може спричинити їхнє стрімке падіння через відсутність легітимних механізмів вирішення конфліктів та оновлення влади. Тому глибинна природа авторитарних режимів полягає не у стабільності, а в постійній боротьбі за виживання.

4.2. Можливі сценарії розвитку авторитарних режимів у XXI столітті

У сучасному світі розкол між авторитарними та демократичними країнами має великий вплив на різні сфери життя. Конфлікт між демократією і авторитаризмом проявляється в багатьох аспектах – від торгових війн до прямих військових конфліктів. Тому важливо розуміти, як авторитарні країни впливають на міжнародну політику, зокрема, які інструменти вони використовують. Це знання допомагає представникам демократичних країн ефективно боротися за свою свободу і підтримку демократичних цінностей. Одним із важливих аспектів є застосування різних форм сили для посилення свого впливу на міжнародній арені. Як зазначає Р. Клайн, «сила на міжнародній арені може бути визначена як здатність уряду однієї країни змусити іншу країну зробити те, що вона б ніколи не зробила за власним бажанням, при цьому використовуючи переконання, примус чи навіть військову силу» [36, с. 113]. Це означає, що держави мають різні методи впливу на інших учасників міжнародної політики. Використання сили важливе не лише для країн, які хочуть захистити або просувати свої інтереси на глобальному рівні, але й для тих, хто намагається досягти результатів на регіональному рівні.

Авторитарні лідери в різних регіонах світу активно працюють над зміцненням своєї влади та посиленням атак на демократію й права людини, як зазначено у звіті «Свобода у світі 2022: Глобальне поширення авторитарного

режиму». Протягом останніх 16 років рівень дотримання громадянських та політичних прав в усьому світі знизився, що підвищує ймовірність того, що автократія може випередити демократію як основну модель управління, яка визначає міжнародні стандарти поведінки. Контроль за зловживаннями владою та порушеннями прав людини зменшився як на рівні окремих країн, так і з боку міжнародних організацій, що серйозно підриває основи та репутацію демократії. Авторитарні режими, зокрема в Китаї та Ірані, здобули більше впливу в міжнародній системі, а демократичні країни стикаються з підривом своїх стабільних стандартів. Військовий переворот у М'янмі та захоплення Афганістану талібами стали великими ударами для спроб встановлення цивільного правління в цих країнах, що призвело до значного падіння їхніх оцінок: М'янма втратила 19 балів, а Афганістан – 17, що викликає серйозне занепокоєння. За останній рік рівень дотримання політичних прав і громадянських свобод знизився в 60 країнах, тоді як лише 25 країн покращили свої результати. У 2021 р. лише кілька країн змогли значно поліпшити свої показники, що є найгіршим результатом з усіх років глобального демократичного занепаду. Зараз близько 38% людей у світі живуть у країнах з рейтингом «Невільні», що є найвищим показником з 1997 р. Лише двоє з десяти людей живуть у країнах із рейтингом «Вільні». «Демократії в усьому світі знаходяться в серйозній небезпеці», – зазначив Майкл Дж. Абрамовіц, президент Freedom House. «Авторитарні лідери стають більш рішучими, а демократії відстають. Демократичні уряди повинні об'єднатися, щоб протистояти авторитарним зловживанням і підтримати правозахисників, які борються за свободу по всьому світу. Водночас демократії мають зміцнювати свої інститути, щоб протистояти спробам підірвати розподіл влади та чесні вибори, які є основою демократії» [37, с. 325].

«Авторитарні лідери стають все сміливішими в атаках на права людини, як вдома, так і за кордоном. Це має стати сигналом для всіх, хто цінує свої права та права інших людей», – заявила Сара Репуччі, віце-президентка з досліджень та аналізу Freedom House. «Автократи в Китаї намагаються використовувати

термін «демократія», щоб зміцнити свою владу, підриваючи реальну демократію по всьому світу. Демократичні уряди повинні перейти від слів до дій. Глобальна свобода та процвітання знаходяться під загрозою» [38].

Авторитарні лідери почали активно співпрацювати один з одним, щоб протистояти демократичному тиску. Представники Китаю та росії в ООН разом працювали над тим, щоб зменшити міжнародну реакцію на військові перевороти в М'янмі та Судані, а Китай зміцнював економічні зв'язки з військовим урядом М'янми. Уряди Китаю, Туреччини та інших країн підтримували режим Мадуро у Венесуелі, покриваючи витрати, які виникли через санкції, накладені демократичними країнами у відповідь на фальшиві вибори та придушення опозиції. Кремль продовжує підтримувати диктатуру Олександра Лукашенка в Білорусі, допомагаючи військово та через пропаганду придушувати опозиційні протести після фальсифікації президентських виборів у серпні 2020 р.

Тим часом авторитарні лідери все більше розширюють свій вплив, часто стикаючись лише з риторичними засудженнями від урядів, які заявляють про підтримку прав людини. Водночас з'являється все більше доказів того, що демократичні країни також стикаються з внутрішніми проблемами. Недемократичні лідери та їхні прихильники намагаються змінити політичні системи, використовуючи страхи виборців та вказуючи на невдачі попередніх урядів. Вони пропагують ідею, що, опинившись при владі, вони повинні підтримувати лише свою демографічну чи партійну базу, нехтуючи іншими інтересами та змінюючи інституції на свою користь. Внаслідок цього втрачаються демократичні принципи, такі як плюралізм, рівність і підзвітність, що ставить під загрозу права та добробут громадян.

Президент США Дональд Трамп, який виграв перевибори в листопаді 2024 р., вже пригрозив використати демократичні інститути проти своїх політичних суперників. Його можливе переобрання викликає занепокоєння в Європі, де побоюються, що він може відмовитись від підтримки України і навіть від НАТО, що відкриє шлях для путіна до відновлення російської імперії.

Вибори в ЄС у червні можуть показати, що ультраправі партії, зокрема у Франції та Німеччині, набирають популярності і можуть стати основною політичною силою, яка буде вороже ставитися до інститутів ЄС та європейських мусульман. Це може призвести до знищення основ європейської демократії, таких як незалежна судова система та вільна преса, коли ці партії прийдуть до влади.

У підсумку, авторитарні режими посилюють свої атаки на права людини як на внутрішній, так і на міжнародній арені, що ставить під загрозу глобальну свободу та процвітання. Співпраця між авторитарними державами, такими як Китай і росія, створює нові форми протистояння демократичним принципам і підриває міжнародну стабільність. У той же час, всередині демократичних країн відбуваються процеси, які дозволяють недемократичним силам маніпулювати політичними системами, що призводить до втрати основних демократичних цінностей. Для забезпечення стабільності та розвитку демократичних інститутів необхідно активізувати міжнародні дії і не допустити посилення авторитарних тенденцій, що ставлять під загрозу права людини і основи демократичного суспільства.

У XXI ст. можливі різні сценарії розвитку авторитарних режимів, з огляду на змінювані внутрішні та міжнародні умови. Перш за все, авторитаризм може адаптуватися до нових технологічних реалій, зокрема використовуючи інтернет, соціальні мережі та інші цифрові інструменти для контролю над населенням. Сучасні авторитарні режими можуть отримати нові форми легітимності через «глобалізацію» пропаганди, яка дозволяє маніпулювати громадською думкою на міжнародному рівні. Вони можуть вдосконалювати систему управління через технократичний підхід, підсилюючи централізацію влади й використовуючи спеціалізовані органи контролю.

Проте авторитаризм не є сталим і може стикатися з серйозними викликами. Глобальні рухи за права людини, економічні санкції, демократичні зміни в сусідніх країнах можуть призвести до послаблення авторитарних режимів. Інтернет та нові технології також можуть бути інструментами для

організації опору, сприяючи розвитку нових форм протесту, що може бути загрозою для владарювання авторитарних режимів.

Одним із можливих сценаріїв є еволюція авторитарних режимів у бік «м'якого авторитаризму», де збереження жорсткого контролю поєднується з певними демократичними елементами для збереження стабільності. Однак, у разі глибоких економічних або політичних криз, такі режими можуть зазнати серйозних потрясінь, що призведе до їхньої трансформації чи навіть повалення.

У підсумку, майбутнє авторитарних режимів залежатиме від здатності їх адаптуватися до нових умов, зокрема до вимог глобалізації та змін у суспільних настроях. Такий розвиток подій визначатиметься на перехресті внутрішньої політики, міжнародних відносин та соціальних трансформацій, що ставить під сумнів постійну стабільність авторитарних режимів у XXI ст.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження трансформації авторитарних режимів у XXI столітті на основі порівняльного аналізу було встановлено:

1. Сучасний стан наукових досліджень авторитаризму відзначається великим різноманіттям підходів та теоретичних напрямків. Порівняно з попередніми десятиліттями, зростає увага до вивчення сучасних авторитарних режимів, які мають особливі характеристики, такі як використання новітніх технологій для контролю за населенням, а також специфіка в інтеграції авторитарних практик з певними демократичними інститутами. Науковці звертають увагу на зміни в політичній стратегії авторитарних урядів, їх здатність адаптуватися до нових реалій, що дозволяє їм зберігати стабільність в умовах зростаючої глобалізації. Окрім того, постійно актуалізується вивчення зовнішніх факторів, таких як вплив міжнародних організацій або змін на світовій арені, що сприяють трансформації або посиленню авторитарних режимів. Сучасні дослідження в цій галузі мають міждисциплінарний характер, що дозволяє не лише з'ясувати механізми функціонування авторитарних держав, а й виробити практичні рекомендації щодо запобігання дестабілізації демократичних процесів.

2. Авторитаризм є політичним режимом, де влада концентрується в руках однієї особи або невеликої групи осіб, що обмежує або повністю позбавляє громадян політичних прав і свобод. Це не лише форма управління, але й спосіб контролю за суспільством, де домінують елементи цензури, репресій і маніпуляцій. Типологія авторитарних режимів дозволяє розглядати їх у різних контекстах: від класичних диктаторських урядів до гібридних форм авторитаризму, які можуть включати елементи демократії. Основні характеристики таких режимів – це сильний контроль над медіа, репресії проти політичної опозиції, обмеження прав і свобод громадян. Розуміння цих характеристик допомагає визначити потенційні фактори ризику та шляхи трансформації авторитарних режимів. За допомогою цього аналізу також можна

спрогнозувати можливі зміни в політичних структурах і виявити механізми, які сприяють або перешкоджають демократизації суспільств.

3. Методологія дослідження трансформації авторитарних систем передбачає використання різноманітних теоретичних та практичних підходів, що дозволяє забезпечити комплексний аналіз змін у політичних режимах. Це включає як якісні, так і кількісні методи, зокрема порівняльний аналіз, історико-політологічний підхід, а також застосування інтердисциплінарних методів, що поєднують елементи політичної науки, соціології та права. Аналіз трансформацій авторитарних режимів передбачає дослідження змін у внутрішніх та зовнішніх умовах, які сприяють еволюції політичних систем, а також вивчення специфіки перехідних періодів. Методологічні підходи також враховують різні рівні дослідження: від індивідуальних політичних діячів до великих соціально-економічних та міжнародних процесів, які можуть сприяти або перешкоджати демократизації авторитарних режимів.

4. Внутрішні фактори трансформації авторитарних систем є одними з ключових рушіїв змін в політичних режимах. Серед таких факторів можна виділити економічну нерівність, зростаючий протест громадян, корупцію в державних інститутах, а також зміни в суспільній свідомості, які можуть призвести до вимог демократизації та більшої політичної участі. У разі, коли економічна ситуація в країні стає нестабільною, а державні інститути не можуть забезпечити базові потреби населення, авторитарні уряди часто стикаються з кризами, що можуть призвести до їхнього падіння або перетворення. Внутрішні фактори також включають розвиток опозиційних рухів, які можуть стати основною силою для змін, якщо вони здобудуть достатню підтримку серед населення. Усі ці чинники вимагають детального дослідження для оцінки можливостей і ризиків трансформації авторитарних систем у демократичні.

Зовнішні фактори впливають на стабільність авторитарних режимів через ряд механізмів, зокрема дипломатичний тиск, економічні санкції, підтримка з боку міжнародних організацій чи певних держав, а також участь у глобальних політичних процесах. Вплив зовнішніх факторів може бути як прямим, так і

опосередкованим, в залежності від того, наскільки авторитарний уряд зацікавлений у взаємодії з іншими державами або міжнародними структурами. Наприклад, санкції можуть підвищити внутрішнє незадоволення та сприяти мобілізації опозиції, тоді як економічна та політична підтримка з боку зовнішніх сил може зміцнити авторитарний режим. Водночас, міжнародні організації, такі як ООН або ЄС, можуть стати важливими акторами, які мають потенціал сприяти демократизації або стимулювати зміни в авторитарних режимах через програми допомоги та просування прав людини. Розуміння цих зовнішніх чинників важливе для побудови стратегії взаємодії з авторитарними державами на міжнародній арені.

5. Трансформація авторитарних режимів у пострадянських країнах є складним і багатогранним процесом. Після розпаду СРСР більшість пострадянських держав пережили період значних політичних змін, включаючи спроби встановлення демократичних інститутів і ринкової економіки. Проте, в багатьох випадках авторитарні режими залишалися домінуючими, часто підсилюючись через економічні проблеми та нестабільність. Лідери таких країн, як росія, Казахстан, білорусь, використовували методи централізації влади, посилення репресій, обмеження свободи слова і діяльності опозиції для забезпечення свого контролю. Процес трансформації в цих країнах можна описати як рух від спроб демократизації до закріплення авторитаризму, причому роль особистості лідера стала ключовою в підтримці режимів.

Авторитаризм у країнах Близького Сходу та Північної Африки має довгу історію, що поєднує політичні, економічні і соціальні фактори. Після здобуття незалежності багато країн цього регіону зіткнулися з труднощами в побудові стабільних демократичних інститутів. Лідери, часто з військових кіл, ставали основними гарантіями стабільності, але з часом це призводило до концентрації влади та посилення репресій. У XX ст. авторитарні режими підтримувалися через монополію на владу, корупцію, культ особистості та обмеження прав людини. Хоча кілька країн пережили народні хвилювання і спроби демократизації, як це сталося під час «Арабської весни», авторитаризм знову

укріпився в більшості країн через жорстке придушення протестів і маніпулювання політичною ситуацією.

Трансформація авторитарних режимів в Азії також характеризується своєрідними рисами. Важливою особливістю є те, що багато азіатських країн зберігають стабільні авторитарні режими, навіть якщо на політичній арені з'являються елементи лібералізації. У таких країнах, як Китай, В'єтнам, Сінгапур, авторитаризм поєднується з економічним розвитком, що дозволяє зберігати політичну стабільність та підтримувати контроль за суспільством. Проте трансформація виявляється не тільки в утвердженні особистої влади лідерів, але й в адаптації до нових викликів, таких як економічна глобалізація та розвиток інформаційних технологій. В деяких випадках, таких як в Індонезії чи М'янмі, спостерігалось короткочасне переходження до демократичних систем, однак ці процеси часто були скомпрометовані через військові перевороти або авторитарні контрреакції.

Латинська Америка також пережила значні зміни в авторитарних режимах, особливо після Другої світової війни. Багато країн, зокрема Аргентина, Бразилія, Чилі, були свідками військових диктатур, які стабілізували політичну ситуацію, але супроводжувалися серйозними порушеннями прав людини. У 1980-1990-х роках багато з цих режимів почали перехід до демократії, хоча авторитарні практики в деяких країнах, як у Венесуелі, залишилися, змінивши форму. Багато авторитарних режимів Латинської Америки використовували популістські методи, аби закріпити свою владу, зокрема маніпулювання виборами, використання військових для забезпечення контролю та економічні реформи, які служили інтересам владних еліт.

6. Сучасні авторитарні режими, попри свою схильність до стабільності, зіштовхуються з численними кризовими явищами. Економічні труднощі, глобалізація, соціальні мережі та масові протести є факторами, які ставлять під загрозу існування авторитарних режимів. У багатьох випадках стабільність режимів тримається на сильних руках правителів і репресіях проти опозиції. Проте, зростаюча економічна нерівність, корупція, зниження соціальних

стандартів і громадянська активність можуть сприяти виникненню внутрішніх потрясінь. В таких країнах, як росія чи Венесуела, політичні кризи можуть виникати через економічні санкції, відсутність реформ та загострення соціальних проблем, що підриває підтримку режиму серед населення.

В ХХІ ст. авторитарні режими можуть розвиватися в різних напрямках залежно від внутрішніх і зовнішніх факторів. Один з можливих сценаріїв полягає в стабілізації авторитаризму через посилення контролю над інформацією та репресії, а також через перехід до технократичних і економічно орієнтованих форм авторитаризму, як це спостерігається в Китаї. Інший варіант включає еволюцію до гібридних режимів, де авторитарні практики поєднуються з виборчими процесами та демократичними фасадами, що дозволяє лідерам вигравати на міжнародній арені. Однак можливе й підвищення ймовірності криз та революцій через соціальні рухи та глобалізацію, які зможуть призвести до змін у політичній системі і навіть до падіння деяких авторитарних режимів.

Таким чином, трансформація авторитарних режимів у ХХІ ст. не свідчить про занепад авторитаризму як політичного феномена, а радше про його еволюцію, гнучкість і здатність змінювати форми свого існування. Це вимагає подальших міждисциплінарних досліджень щодо довгострокових сценаріїв розвитку таких режимів, їхньої взаємодії з глобальними процесами та перспектив переходу до демократичних моделей правління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ergun Özbudun. Authoritrian regimes. *International encyclopedia of political science*. VOLUME 1 / edited by Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino. 2011. SAGE Publications. Pp. 107-118.
2. Totalitarian and Authoritarian Regimes. By Juan J. Linz. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2000. 343 p.
3. Муляр В.І. Політологія. Курс лекцій. Київ: Академія, 2003. 356 с.
4. Бостан С.К., Тимченко С.М. Державне право зарубіжних країн. Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 504 с.
5. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / за заг. ред. В. О. Ріяки. 2-е вид., доповн. і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 544 с.
6. Шабанов. М. Патримоніальний політичний режим та його відтворення: системні риси та специфіка. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2017. Вип. 13. С.159-165.
7. Сухонос В. В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Національна Академія Наук України Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2000. 185 с.
8. Афонін Є. Йдемо до авторитаризму? *Віче*. Київ, 2007. № 9-10. С. 33-35.
9. Gilbert L., & Mohseni P. Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes. *Studies in Comparative International Development*. 2011. Vol. 46, no. 3. Pp. 270-297.
10. Бжезінський З. Велика шахівниця. Переклад О. Фешовець. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
11. Hadenius A., & Teorell J. Pathways from *Authoritarianism*. *Journal of Democracy*. 2007. Vol. 18, no. 1. Pp. 143-157.
12. Frantz E. Authoritarianism: What everyone needs to know. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2018. 188 p.

13. Dahl R. A. Democracy. Chicago: Encyclopedia Britannica, 2007. Vol. 17, 179 p.
14. Політологія: навчальний посібник / за ред. М.П. Гетьманчука. Львів: НТШ, 2010. 232 с.
15. Fukuyama F. "Political order and political decline." Kyiv: Nash format, 2019. P. 608.
16. Walker Ch. «The hijacking of soft power». *Journal of Democracy*. 2016, vol. 27 (1). Pp. 57-58.
17. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014) : монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2016. 552 с.
18. Шипунов Г. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. Львів, 2014. Вип. 5. С. 329-338.
19. Скрипнюк О. О. Сучасний авторитарний режим: характерні риси і прояви. *ScienceRise. Juridical Science*. 2020. № 2. С. 18-23. URL: : http://nbuv.gov.ua/UJRN/srjusc_2020_2_5 (дата звернення: 30.03.2025).
20. Політологія : навчальний посібник / Ф. Кирилюк, М. Обушний, М. Хилько та ін. Київ: Здоров'я, 2004. 776 с
21. Теоретико-методологічні підходи до вивчення суспільно-політичних інститутів та процесів: колект. моногр. за заг. ред.: Ю. Остапця, М. Токаря. Ужгород: Ліра, 2022. 560 с.
22. Варунц Л.Д. Політичний режим у сучасних країнах. Конституційне право: підручник. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2019. 484 с.
23. Юркевич Х. Порівняльно-правовий метод в конституційно-правових дослідженнях. Підприємництво, господарство і право. Київ. 2019. Вип. 2. С. 156-160.
24. Morrow J. D. «When Do States Follow the Laws of War?». *American Political Science Review*. 2007. Vol. 101 (3). Pp. 559-572.

25. War Wright T. All Measures Short of War: The Contest for the TwentyFirst Century and the Future of American Power. New Haven : Yale University Press, 2017. 18 p.
26. Reuters Institute for the Study of Journalism (2024). URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2024/dnr-executive-summary> (дата звернення 28.03.2025).
27. Шурхало Д. Білорусь: коли сильна рука затремтить. Зворотній бік авторитаризму. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/bilorus-lukashenko-avorytaryzm/30771888.html> (дата звернення: 5.04.2025).
28. Відставка Назарбаєва: незамінюваних людей немає, але є незамінні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2663421-vidstavka-nazarbaeva-nezaminuvanih-ludejnemaie-ale-e-nezaminni.html> (дата звернення: 5.04.2025).
29. Global, regional, and national levels and trends in under-5 mortality between 1990 and 2015, with scenario-based projections to 2030: a systematic analysis by the UN Inter-agency Group for Child Mortality Estimation 2015 Dec 5. URL: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26361942> (дата звернення: 5.04.2025).
30. Middle East and North. URL: http://nextgenerationdemocracy.org/wpcontent/uploads/2015/03/NGD_RegionalReports_MENA_FINAL_email.pdf. (дата звернення: 30.03.2025).
31. Розширення співпраці між США та Іраном для сприяння досягненню домовленостей щодо розподілу влади в Ємені 6 листопада 2015 р. // Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «БОРИСФЕН ІНТЕЛ» URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/yemen2015/> (дата звернення: 20.04.2025).
32. Case, W. Low-quality democracy and varied authoritarianism: Elites and regimes in Southeast Asia today. *The Pacific Review*, 2009. Vol. 22(3), Pp. 255-269.

33. Reporters Without Borders, Indonesia. 2022. URL: <https://rsf.org/en/country/indonesia> (дата звернення: 12.04.2025).
34. Freedom House report. 2016. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf (дата звернення: 28.04.2025).
35. Космина В. «Лівий поворот» у Латинській Америці на початку XXI ст.: цивілізаційні витоки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2017. Т. 28(67), № 1. С. 60-66.
36. Лозовицький О. «Розумна могутність» – стратегічна основа зовнішньополітичної та оборонної складових дієвого реформування держави в умовах глобалізації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2016. Вип. 5-6. С. 111-122. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001119974> (дата звернення: 15.03.2025).
37. Іванчіхіна А., Скульська О. Особливості реалізації тоталітарного політичного режиму в сучасних країнах світу. Актуальні проблеми політології: *Матеріали наукової конференції*. Вінниця, 2017. 322-326 с.
38. Sarah Repucci, Amy Slipowitz. «The Global expansion of authoritarian rule» (2022). URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2022/global-expansion-authoritarian-rule> (дата звернення: 4.04.2024).

ДОДАТКИ

**Додаток А. Середні показники Індексу демократії за регіонами
(2010–2024).**

Регіон	2010р.	2012р.	2014р.	2016р.	2018р.	2020р.	2022р.	2024р.
Латинська Америка та кариби	6.37	6.36	6.36	6.33	6.24	6.09	5.79	5.61
Східна Європа та Центральна Азія	5.55	5.51	5.58	5.43	5.42	5.36	5.39	5.35
Азія та Австралазія	5.53	5.56	5.70	5.74	5.67	5.67	5.46	5.31
Близький Схід та Північна Африка	3.52	3.73	3.65	3.56	3.54	3.44	3.34	3.34

Додаток Б. Таблиця з типологією авторитарних режимів за класифікаціями

Тип режиму	Короткий опис	Приклади країн
Авторитарний	Обмежений плюралізм, відсутність ідеології, обмежена політична мобілізація	Іспанія (за Франко), Португалія (Салазар)
Тоталітарний	Повна політична мобілізація, контроль над усіма аспектами життя, єдина ідеологія	СРСР (за Сталіна), Китай (Мао)
Посттоталітарний	Залишки тоталітаризму, поступове послаблення контролю, формальні інститути зберігаються	СРСР (Брежнєв), Угорщина (після 1956)
Султаністський	Влада зосереджена в особі правителя, родинне управління, нестабільність інституцій	Гаїті (Дювальє), Ірак (Саддам Хусейн)
Військовий	Керівництво належить військовим, часто приходять через перевороти	Єгипет (Сісі), М'янма (хунта)
Однопартійний	Панування єдиної партії, контроль за інституціями	Китай (КПК), Куба (КПК)
Персоналістський	Влада концентрується навколо однієї особи,	Туркменістан (Ніязов), Зімбабве (Мугабе)

	послаблення партій та армії	
Монархічний	Уряд очолює спадковий монарх, стабільність забезпечується традицією	Саудівська Аравія, ОАЕ
Гібридний (змішаний)	Комбінація персоналістського, партійного та військового режиму	росія, Венесуела
Конкурентний авторитаризм	Формальні інститути демократії існують, але порушуються настільки, що вибори не є чесними	росія, Туреччина, Венесуела
Електоральна автократія	Проводяться вибори, але вони суттєво обмежені: опозиція не має реального шансу	Білорусь, Уганда, Камбоджа
Нео-патримоніальний	Управління через мережі особистої лояльності, слабкість інституцій	Конго, Чад
Гібридний режим	Поєднання елементів демократії та автократії, часто з непередбачуваними виборчими процесами	Малайзія (раніше), Сербія (2000-х).